POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU. BROJ DIN 10

1933.

HRVATSKA PROSVJETA

GODINA XX

BR. 6

1933.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XX. ZAGREB, KOLOVOZ 1933. BROJ 6

ŠTEFA JURKIĆ:

U ŠUMI

Iza nagle kiše pripeklo je sunce. Zrak je odisao smolom, mahovinom i gljivama. Sa grana jela i omorika još su se cijedile kapi kiše. Ali neće dugo sjati ovo sunce; sa južnih strana opet se podižu teški oblaci. Kroz zelenilo u dolini lijeno se provlači tamni vlak i odmiče u klanac.

Iz dječjega oporavilišta uputila se cestom hrpa djece u šetnju. Prati ih učiteljica. Hrpa se pomiče nekako sporo i neveselo, kao da se straši onoga oblaka, koji se sve više uspinje prema suncu. Kad i oni odmakoše, osta cesta opet prazna i tiha.

Domalo se začu šum i tutanj i za čas projuri cestom zeleno obojen automobil i zastade pred nekakovom drvenom ogradom. Šofer iskoči i ogleda se. Iza ograde svukud omorikova šuma s jedne i s druge strane.

»Ja mislim da je to ovdje«, reče gospođi i gospodinu koji su sjedjeli u autu i pokaza na desnu stranu, otvarajući pri tome vratašca. Gospodin izađe prvi i pođe prema ogradi. Gospođi kao da se nije dalo ustati. Skupljena u dnu sjedala, poluotvorenim je očima gledala oko sebe. Uto gospodin otkrije i vratnice u drvenoj ogradi i otvori ih. Odostrag kola skine šofer veliki kovčeg i ponese ga prema vratnicama.

»Dođi, Maja! Evo sam našao ulaz u ovaj začarani dvor«, oglasi se gospodin, pozivljući i rukom gospođu. Glas mu je zvučao prazno i malo nestrpljivo.

Gospođa, kao da istom sada dolazi k sebi, ogleda se i počne sa sjedala kupiti svoje stvari. Torbicu od crvene kože, sivi, prugasti kišobran i mali trougli šal od bijele svile sa velikim crvenim piknjama. Onda polagano izađe iz kola, a kada je stala na vlažnu zemlju, protegne se i ispravi. Bila je dosta visoka, ali odviše tanka i slaba. Zakašljucavši jedva zamjetljivo, pođe i ona prema vratnicama. Za čudo, korak joj je čvrst i brz, kao da nije u skladu sa cijelom njezinom pojavom. Ne govoreći ni riječi, uputi se uz muža uskim puteljkom kroz šumu. Do čas se rastvori crnogoričina šuma i pred sobom ugledaše dvije lijepe, zelenilom obrasle ville.

Negdje zalaje pas, a iza prve ville pomoli se stara redovnica dolazeći im u susret. Odijelo joj bijaše čitavo izblijedjelo od sunca, a ukočena bijela kapica na glavi uprskana nekakovim crvenim sokom. Sigurno je dolazila iz kuhinje.

»Ah — — a mi smo očekivali gospođu istom sutra. — Svejedno, soba je spravna, samo izvolite. — Sestra pretstojnica otišla je u grad, vratit će se još večeras. Ja ću pozvati sestru Martu. Evo odmah . . . A vi izvolite . . . sjednite dotle ovdje na verandu . . .«

Gospođa i gospodin uđoše u natkritu verandu, što je ujedno i ulaz u villu. Naglom kretnjom strgne gospođa s glave malu sivu pustenu kapicu i strese bujnu bakrenastu kosu koja je bila prilegla uz glavu. Šofer spusti kovčeg na pod i uzvrati poluglasno gospodinu na nekakovo pitanje koje se odnosilo na njihov povratak. U to im iza leđa, sa stubišta ville, čvrstim korakom pristupi visoka i stasita redovnica. Rumena i košćata lica, imala je neobično jasne, sivozelene oči. Te jasne oči pogledaše najprije gospođu, a onda gospodina. Oboje se nakloniše.

»Da, očekivali smo gospođu istom sutra. Ništa za to. Sve je spravno.«

Gospodin se nasmiješi nekako prisilno. »Vidim, da će ovdje biti Maji lijepo. Svaki će tjedan doći iz grada liječnik, da je pregleda i da me izvijesti o njezinu stanju.« To je zvučalo nestrpljivo i redovničine jasne oči uhvatiše prezirni osmijeh sa usana gospođe. Gospodin je žurio. Opraštajući se, poljubi ženu u lice. Gospođa nije uzratila poljupca, nego je samo rekla:

»A kada ću vidjeti Nadicu?«

»Svakako ću ti jednom poslati dijete, samo ti sada ne bih znao reći kada. Ali mi moramo ići. Brzo Franjo! Odnesite kovčeg u gospođinu sobu. Sestro, molim Vas, pokažite gdje je!«

Sestra pođe na lijevo i već htjede na stubište, kad joj se pogled ustavi na gospođi. Sunčev trak, prokravši se kroz zelenilo, pao je po bakrenastoj kosi i obasjao blijedo lice. U velikim smeđim očima odražavalo se zelenilo, dok su se pune i rumene usne bolno stegnule. — U jednom času, kao da se naglo predomislila, reče sestra:

»A ne, na desno ćemo!« — i skrene u dugi hodnik, a za njom šofer. Gospođa se i gospodin i ne pogledaše. On izađe van i promatraše vrške jela i omorika, a ona ubere jedan cvijet sa povijuše koja je obavijala verandu. Bio je to cvijet jakoga mirisa što ga zovu »kozja brada«. Kad se povratio šofer, ona mu pruži cvijet: »Franjo, ovo odnesite Nadici i recite joj, da metne pod jastuk, pa će uvijek sanjati o svojoj mamici.«

Dok je još izgovarala te riječi, prođe ispred verande mlad čovjek, boležljiva i umorna izgleda, ali neobične i privlačljive spoljašnosti. Kao da ga je trgnula pojava mlade žene — zastane, a kad je čuo njezine riječi, nasmiješi se jedva zamjetljivo i pođe dalje.

Sve je to smotrila sestra Marta i kao da je sjena prešla preko njezina otvorenog lica i bistrog pogleda. Ali gospođa nije spazila mladoga čovjeka. Nagnuta iz verande, ravnodušno je gledala za mužem i šoferom kad su se izgubili u crnogoričnoj šumi, ispravi se umorna i okrene se. Iza nje je stajala sestra Marta i ozbiljno je promatrala.

»Tako, sestro, pođimo do moje sobe, ja bih se presvukla!«

U to se spusti nagla, jaka kiša.

*

Kad se uvečer vratila sestra pretstojnica, zapita sestru Martu:

»A zašto ste gospođi gospodina direktora dali sobu na zapadnoj strani, a bili smo odredili onu na istok?«

Sestra je Marta neko vrijeme šutjela, a onda tiho odvrati:

»Ona je tako lijepa. Neobično! — Bolje bi bilo, da nije došla.«

Okrugla pretstojnica gledala je sestru Martu ne shvaćajući:

»Ne razumijem vas, sestro, što hoćete time da kažete? U kakovu je savezu soba sa gospodinom ljepotom?«

»Prozori one sobe upravo su prema prozorima gosp. profesora...«

Pretstojnica se polagano domišljala. »A tako... dobro... dobro... a može biti da vaša opreznost uopće nema podloge... i onda sestro... vi nećete moći spriječiti, da se ovo dvoje ljudi nikako ne sastane.«

»Možebiti i hoću«, odlučno uzvrati sestra Marta.

*

Sestra Marta uputi gospođu Maju da je najljepše mjesto za sunčanje ona čistina na lijevom brežuljku, a pravo doba od 11 do 2 sata iza podne. Mladom je profesoru preporučila, da je za njegovo zdravlje upravo neophodno nužno, da pođe malo dalje onim putem na desno do vrela. I da je sunce najzdravije od devet do dvanaest sati. Gospođa je Maja ručala u dva sata, dok su ostali gosti ručali u dvanaest sati, a oko dva svi spavali.

Sestra je Marta stekla povjerenje lijepe mlade žene i saznala za njezinu tužnu, svagdanju priču: lakoumno stupanje u brak, razoračanje, muževa nevjera, rezignacija... jedini trak svijetla: dijete.

Opasno duševno stanje uz jaku čuvstvenost, pojačanu plućnom bolešću... mislila je sestra Marta i budno je pratila svaki korak gospođe Maje.

Pa ipak — uza svu pažnju sestre Marte, osjetila je mlada žena blizinu jedne lijepe duše pune čežnje, kao što je bila i njezina.

Malenkosti su joj to objavile — sitnice. Jedna zaboravljena knjiga na klupi pod omorikom, u kojoj bijahu podvučena neka mjesta...

Pročitala ih je i ostavila knjigu na istome mjestu. Jednom je unišla u kapelicu, a upravo je netko bio na druga vrata izišao. Na tamnoj i zaprašenoj klupi pred njom ostao je obris ruke i dugih, finih prstiju...

Drugi put nađe u svojoj sobi časopis sa dražesnim slikama malene djece i opaskom na papiriću: »Zadržite ovaj časopis, bude li vam se svidio.« Časopis je zadržala i ni sama nije znala zašto ga je sakrila od sestre Marte i nije o njemu ništa spominjala. Od služavke u villi doznade da tu stanuje i »gospodin profesor«. On piše knjige, ali sestra je pretstojnica rekla da sigurno neće dugo živjeti.

I onda ga je vidjela... Jednoga je predvečerja stupila tiho u kapelicu i ugledala ga je kako kleči zaduben u molitvu... Njoj se pričini da on osjeća njezinu blizinu. Lijepa linija glave neobično se izvijala iz snježno bijelog ovratnika... a njezinu cijelu dušu ispuni nekakov blaženi mir i poželi, da ova njihova zajednička molitva u tihoj kapelici potraje vječno.

Odjednom je obuze strah. Sestra Marta! Da ne bi došla? Polagano se podiže i tiho se udalji — — — — — — — — — —

Oni su i govorili — ali tako ozbiljno i oprezno, kao da se boje, da jedno drugome ne dotaknu bolno mjesto. Veliku blagodat osjećali su spoznajom da žive tu u blizini i da smiju biti jedno prema drugome malo pažljivi.

Nikada ne spomenuše sestre Marte, samo su se čudili kako ih zakriljuje neki dobri duh, da ih još nije zatekla u razgovoru. A ipak nije bilo

među njima ništa tajno ni skriveno. Ni najnevinije riječi o ljubavi, ni jednoga značajnog pogleda!

*

Ljeto je prolazilo. Tuga posve vedroga obzorja ležala je i na tamnoj crnogoričinoj šumi.

Jednoga dana doveze auto iz grada malu petgodišnju djevojčicu sa njezinom odgojiteljicom. Gospođa Maja postade kao dijete obijesna. Cio je dan trčala po suncu, a kad je uvečer otišla djevojčica, ponovo se javi groznica.

Uz postelju gospođe Maje sestra Marta dozna od nje same, da je u prijateljskom odnosu sa gospodinom profesorom. Redovnica je šutjela. Samo je ozbiljno i strogo gledala.

Slijedećeg jutra sjedjele su obje na verandi. U očima mlade žene još se krio grozničavi sjaj od jučer. Bila je ljepša nego ikada. Domalo se začuše koraci i ona se začudi da verandi prilazi gospodin profesor u putnom odijelu. Došao je da se oprosti. Sestra Marta pogledala je od jednoga do drugoga... Nije vidjela ništa, ali je čula kako je gospođa Maja rekla posve jednostavno i glasno:

»Čini mi se da smo se nas dvoje jako voljeli«.

»I meni se čini«, odvratio je on isto tako mirno i jednostavno, i samo je lagano stisnuo njezinu ruku. Poklonivši se pred sestrom Martom, pošao je, a za njim sluga s kovčegom. Gospođa se Maja blago smiješila.

»Čini mi se još da ćemo se nas dvoje ubrzo negdje sastati. Kada bi samo još i Nadica mogla s nama!«

U jasnim očima sestre Marte zasja suza.

JOSO BENAC:

BORBA

Znaš li, da opet se mora na dane spustila moje
i mrak da svuda me prati po stazama lutanja moga?
Opet grči me sumnja, avet me progoni bola,
u podsvijesti titraju vitlac žute i crvene boje,
a intima čitavog bića zjapi prazna i gola.

Zanos sav i ljepota — sadržaj minulih dana —
danas je izvorom patnja: ceri se, hihoće, ruga.
Bježim od sebe, od svega. Na kamenu, travci i listu
spomen me čeka i muči, ko nesnosna duboka rana.
U pogledu svome nosim sa sobom ogavnu bistu

zbilje života, što rugom u ove se upila dane
i kida sitne vezitke s ćošcima otkrivenja.
Pa bježim od Tebe i sebe, a slutim Te ipak u svemu,
ko bitak i dušu svega. Padam ko ptiče sa grane.
Cijukom bola Te zovem. Hlaptom žudim Te zrenja.
Od spoznaje dršćem dok kliče: Tvoj život tek je u Njemu!

DR. JOSIP NAGY:

KULTURNO ZNAČENJE SREDNJEGA VIJEKA

I

Dojam Amerike na Evropu, kojega se tragovi tamo i amo već opažaju, ne može se zasad još razmatrati sa znanstvenog stanovišta. Nasuprot, kretanje kulture od Istoka prema Zapadu pa onda od Zapada prema Istoku jedan je od najvažnijih kulturno- naučnih problema.

Na istoku, gdje je kolijevka čovječanstva, treba tražiti početak historije i kulture. Pod dojmom Istoka, ali još više svojom velikom individualnom snagom, Grci su izveli veličanstvene učinke na polju znanosti i umjetnosti. Tome nasuprot stoji njihova slaba politička sposobnost.

Nijesu stvorili jedinstvene države. To je pokušao učiniti Aleksandar Veliki, ali njegovo djelo bijaše ograničeno na Istok.

Državotvorna snaga Rima uspjela je da okupi pod jednu jedinu vlast čitav stari svijet i da ga dovede pod dojam grčke kulture. Prođe nekoliko stoljeća i Rimljani se izopačiše a rimska se svjetovna vlast raspade pod uplivom Kršćanstva i pod udarcima novih naroda, naročito Germana. Pravo na novi život dobiše oni, koji svladaše Rim.

Stari vijek prelazi sada u Srednji. Kao i svako doba, tako i Srednji vijek ima svoje kulturno značenje, a moglo bi se reći da se ono sastoji u ovim dvama momentima. Prvo, poslije niskog kulturnog stepena za prvih stoljeća, nastaje kulturno dizanje. Uzor je tome život Starog vijeka. Preko Srednjeg vijeka kulturni život Starog vijeka prelazi u Srednji. Na drugoj strani Srednji vijek prerađuje ostatke Staroga, iznosi svoje vlastite elemente, pa iz ovog spajanja antiknih i srednjevjekovnih elemenata nastaje nova civilizacija, koju Srednji vijek ostavlja u nasljedstvo Novome.

U vezi se s time otvara pitanje: što se upravo ima poimati pod nazivom Srednji vijek?

Znamo, da su nazivi *Stari vijek, Srednji vijek* i *Novi vijek* samo pomoćna sredstva za podiobu svjetske povijesti, koja bez prekida teče dalje, i da je pritom u prvom redu riječ o povijesti zapadnog svijeta. Kadikad se tim izrazima osporava prava vrijednost ili barem traži, da se podvrgnu reviziji. Svakako se naziv Srednji vijek javlja kasnije nego druga dva a i sam pokazuje, da je produkat nužde. Postojaše svijest o dvjema epohama, o starom i novom vijeku, ali se manje marilo za ono, što je stajalo među njima. To je neko neodređeno prelazno doba, kome se dao latinski naziv *media aetas* — srednje doba.

U nekom, donekle određenom smislu javlja se to ime u 15 vijeku a stvoriše ga *humanisti*. Za njih postojahu samo dva velika razdoblja: antika (staro doba) i njihovo vlastito doba, koje se htjelo što više priključiti starom vijeku, pa po njegovom uzoru izgraditi čitav život i kulturu. Doba, koje ih je dijelilo od starog vijeka, bijaše im *barbarskim* dobom. Ovo humanističko shvatanje nije moglo ostati nepromijenjeno. Doba prosvjećenja, klasicizma i romantike a još više generacije, koji ih naslijediše,

imale su dovoljno razloga i poticaja da prema zanemarenom Srednjem vijeku zauzmu novo stanovište. Naziv »srednje doba« ili sadanji Srednji vijek poprima doista već realniji sadržaj, ali još uvijek nije ravnopravan nazivima Stari i Novi vijek. Nije ravropravan već po tome, što je vrlo teško odgovoriti na pitanje *kada se počinje i kada svršava.* Nekako je lakše sa svršetkom nego s početkom. Svršetak mu sprema *renesansa* a provodi *reformacija.* U koliko nešto od srednjevjekovnih ustanova i srednjevjekovnog svjetskog naziranja ostaje u životu i poslije renesanse i reformacije, dosta je nepotpuno i bez znatnijih posljedica.

Teže je s početkom. Suglasno s humanistima, kojima je Srednji vijek barbarsko doba, mogao bi mu se početak odrediti s dobom *prodiranja barbarskih naroda,* kad se potkopaše temelji državnom i kulturnom životu starog vijeka. Granicu bi mogao povući pad Zapadnorimskog carstva g. 476. Ali i poslije te dobi Rimsko je carstvo živjelo u Carigradu hiljadu godina. To je carstvo prelazno osvojilo Italiju, a ratovi i političke promjene koje započeše prije g. 476., potrajaše i poslije nje. Ova godina nije završila veliku *Seobu naroda,* kako se kadikad uzimalo. Ne smije se preći mukom ni preko ustaljenja Langobarda u Italiji g. 568., a ni preko kasnijeg osnivanja normanskih država. Kretanje naroda počelo je davno prije pada Rimskog carstva, već g. 166. poslije Krista, kad su se novi narodi počeli sudarati s Rimskim carstvom. Razdoblje Seobe naroda obuhvata oko osam stoljeća, seoba se ne razvija bez prekida nego je bila rascjepkana kraćim i dužim pauzama.

Seobu naroda kao jedinstvenu pojavu i kao granicu između starog i srednjeg vijeka shvatio je bečki liječnik i dvorski pisac povijesti *Wolfgang Lazius* i našao u tome dovoljno sljedbenika. Jedan od velikih osnivača njemačke historijske nauke u devetnaestom vijeku *Leopold Ranke* napustio je načelo, da se seobom naroda povuče granica između starog i srednjeg vijeka i uzeo prirodniju granicu po osnivanju novih država na području starog *Imperium Romanum.* Iz nužde se može pomoći Rankeovim smjerom, ali se ne smije zaboraviti, da osnivanje novih država nije prekinulo antiknu kulturu. Novim je narodima trebalo preuzeti mnoge osobine iz rimske državne uprave, da bi se mogli održati. Prekid u rimskom svijetu nije nastao najedanput, ali se proces opadanja Rima, koji se zametnuo potkraj dobe rimskih careva, nastavio sada bržim tempom. Nove države nemaju na raspolaganju onakovo činovništvo, kakovo je imao Rim, pa su u početku Srednjega vijeka biskupi često morali voditi brigu oko uprave. Slabljenje uprave slabilo je podjedno i novčano gospodarstvo, vojsku, uzdržavanje tvrđava i brodovlja. Novim je narodima trebalo sada učiniti ono isto, što bijahu izveli Rimljani. Vandali postadoše znamenitom pomorskom silom. Kraljevi novih naroda nijesu mogli bez ikakvih smetnja utjerivati poreze, pa su morali na razne načine sakupljati zlato i dragocijenosti, da nagrađuju svoje vojnike. Uz to su najvrednijim vojnicima poklanjali zemlju. Kad bi se iscrpile vladareve zalihe, nastala bi opasnost nutarnjih nemira. Na taj se način može protumačiti ona trajna nestalnost, koja prati vanjsku i unutarnju politiku germanskih srednjevjekovnih država.

Iz svega se toga može zaključiti, da nema stalne granice između starog i srednjeg vijeka, nego da postoji prelaz iz starog tipa države u

srednjevjekovni, može se ustanoviti, da se taj prelaz postepeno razvija, dok srednjevjekovni tip ne zamijeni antikni i dok ne istakne svoje karakteristične oznake, po kojima se razlikuje od antiknog.

Tako je od prilike i s *duševnom kulturom.* U književnosti nije najedanput nastao prekid; retorički i poetički oblici kasnijeg starog vijeka nastavljaju se u srednjem. Ali kako više ne odgovaraju duhu vremena i kako se moraju prilagoditi sadržaju, bitno različitom od antiknog, tako gube snagu i svježinu. Ostaci iz starog vijeka uče se u školama i u tu se svrhu sastavljaju naročiti udžbenici; ali sve to, radi pomanjkanja veze sa životom, postaje ukočeno i stereotipno.

Ovakovo od prilike stanje vlada u zemljama oko Sredozemnoga mora, u kojima se najjače razvija historijski život. Nema tu točne granice između starog i srednjevjekovnog kulturnog života, a skupa s kulturnim se i državni život trajno mijenja, dok se ne javi novi tip kulturne zajednice. Germanski narodi, koji zahvaćaju u područja nekadašnjeg Rimskog carstva, ne raspolažu tolikom duševnom snagom, da bi rimsku kulturu mogli ili nastaviti ili potpuno uništiti. Mogu doista prihvatiti neke njezine elemente a da se drugih i ne dotaknu. Rimski im je svijet u početku suviše stran, a dok su ga mogli shvatiti, život je već znatno koraknuo naprijed. Njihov je historijski zadatak, da iz tuđeg i vlastitog duševnog imetka, sada jednostavnim povođenjem, a sada vlastitom stvaralačkom snagom, stvore činjenice, koje uvijek iznova potiču naučno ispitivanje, da pođe tragom za novim otkrićima. Pa ipak uza sve to povijest ranijeg Srednjeg vijeka može da započne jedino s dobom *obrazovanja novih* država na starom rimskom području.

II

Jedno se veliko kulturno pitanje kreće oko trajanja rimskog svijeta i poslije seobe naroda. Na nj se nadovezuje drugo; pitanje o trajanju helensko-rimske kulture na obalama Sredozemnog mora. Pravi nasljednik Rimskog carstva nije bilo Zapadnorimsko, nego Istočno.

Dok se Zapadnorimsko carstvo raspalo u mnogo dijelova pod udarcima novih naroda, Istočno je još kroz nekoliko stoljeća podalo dokaza o svojoj snazi. Glavni je razlog tome dobra organizacija nutarnjeg života. Istočno Rimsko Carstvo bijaše u prvom redu činovnička država. Kao neki savršen stroj radilo je dalje po starim prokušanim uzorima pa je moglo eliminirati i mnogobrojne teške prilike, koje nastadoše radi nesposobnosti nekih vladara. Tu je vladala jedna jedina vjera, jedan jedini jezik — grčki — i tu je živjela jedna jedina kultura, kultura helensko-rimska. Ta tri elementa bijahu u stanju da svladaju sve opreke i da drže skupa različite narode, koji življahu na prostranom području Istočnorimskog Carstva.

Rimski car *Dioklecijan* (284.—304.) odlučio se da poredak u Rimskom Carstvu, kome je opasnost prijetila sa raznih strana, postavi na nove temelje. Htio je eliminirati sve one smetnje, koje carskoj moći nastajahu sa strane zakona, koji su vukli svoju lozu iz doba Rimske Republike. Dalje, dotjerati upravu u unutrašnjosti i dignuti otpornu snagu prema vani. Car ne smije više biti jedino *prvi građanin* u državi nego *neograničeni gospodar*, kao i vladari na Istoku. Progonio je kršćane i Kršćanstvo da bi u državi

zavladalo i vjersko jedinstvo. Car *Konstantin* (323.—337.) je nasuprot točno uočio, da su poganstvu dani već izbrojeni, pa je dopustio slobodno ispovijedanje kršćanske vjere. Uz to je sjedište svoje vlasti premjestio na Istok. To bijahu ne samo dva krupna pothvata, nego podjedno i početak novog doba.

Na obalama Bosporusa, ondje gdje ležaše stari grčki trgovački grad Bizant, osnova novi grad, proglasi ga glavnim gradom istočne polovice Carstva i dade mu ime Konstantinopolis. Time je udario temelje novom carstvu, koje se nalazilo na području, gdje nasuprot neograničenoj carskoj vlasti ne stajahu nikakve reminiscencije na Rimsku Republiku a ni na njezino pravo. U Carigradu, u tako zvanom *Novom Rimu*, car je u svojoj osobi spojio svu svjetovnu i duhovnu vlast nad čitavim carstvom ali i nad narodima, koji među sobom bijahu vezani vezama Kršćanstva. Gradske se ustanove obrazovahu na rimski način; takova bijaše i organizacija istočnih pokrajina. U grčki Bizant dvorski sjaj i gospodarsko značenje grada privuklo je bezbroj novih elemenata iz čitavog istočnog svijeta. Kultura, znanosti, umjetnosti, trgovina i društveni život, sve to bijaše grčko, sve se kretalo smjerom helenizma. Helenizam, po vjeri, bijaše zahvatio u Malu Aziju do Eufrata, Siriju i Egipat. *Latinski jezik* bijaše jedino jezikom države i njezinih oblasti. Kroz tri stoljeća došao je grčki karakter Istočnog Rimskog carstva potpuno do izraza. Ali se u to doba pokrajine Sirija, Egipat i Afrika od njega odvojiše i dođoše pod vlast Islama. Odvojilo se i Zapadno carstvo, a u Italiji, Galiji i Germaniji nastadoše nove države. I tako Istočno Rimsko carstvo, koje je obuhvatalo južne dijelove Balkanskog poluotoka, Malu Aziju s grčkim otocima, postade *jedinstvenim Rimskim carstvom* po narodnosti grčko a po vjeri kršćansko. Glavni je grad došao na prvo mjesto; neko se doba još spominju imena kulturnih središta helenskog svijeta kao Aleksandrija, Antiohija i Atena, ali malo pomalo svi padoše u pozadinu, a za njima ostade jedino uspomena na negdašnju sjajnu prošlost. Kroz više je stoljeća Carigrad bio jedinim gradom kršćanskog svijeta.

Konstantinovi su nasljednici stolovali u Carigradu ali življahu u uvjerenju, da jedinstveno Rimsko carstvo još uvijek obuhvata Istok i Zapad. Odvajanje je išlo postepeno. Najprije se izvršila podjela u upravi. Na to upućivahu provale novih naroda. Zapadni Goti poharaše Grčku i spališe hramove starih grčkih bogova. Sad je razborita grčka diplomacija pokazala svoju vještinu. S Gotima bi sklopljen mir i njima se pokazao put koji vodi u Italiju. Istočne je Gote iz samog Carigrada protjerao pobunjeni narod. Ali se u Carigradu poremetio mirni život i razmahala vjerska borba između carskog dvora i patrijarhata. Carigradski patrijarha, veliki crkveni otac *Ivan Chrysostomos-Zlatousti* (347.—407.), na glasu po svome govorničkom daru, preporučivaše carskoj porodici i dvorskom društvu ideale kršćanskog života. Za to je bio svrgnut i umro u progonstvu. Uzaludan bijaše pokušaj Crkve, da postane duhovnom moći u državi da bude neovisna od državne vlasti. Vlast carigradskog patrijarhe bi podvrgnuta carskoj vlasti. Razmahala se i borba između patrijarhe u Aleksandriji i patrijarhe u Carigradu o pitanju dviju Kristovih naravi i poštivanju Majke Božje.

Nauka carigradskog patrijarhe Nestorija bi osuđena na koncilu u Efesu g. 431. i *monofizitistična* nauka priznata valjanom. Kako je monofizitističko shvatanje vladalo u Siriji i Egiptu, to je sada puknuo jaz između njih i Carigrada.

Diplomatska je vještina više puta spasila Carigrad od opasnosti, koje se ukazaše na državnim granicama. Glavni se grad već bijaše znatno proširio preko međa Konstantinova grada i opasao novim jakim bedemima, o koje se slomiše mnogi pothvati provalnika i zavojevača. Preko njih su prešli tek Križari, a porušili ih Turci. Ostaci čuvaju još i dan danas uspomenu na veličinu prošlih dana.

Kralj vladalac određivao je sebi nasljednika uz pristanak vojske; na carskom dvoru dolažaše do punog izraza istočni cereminijal. U 5. se stoljeću učiniše veliki pokušaji, da se uspostavi vjerski mir. Zakonskim se putem učiniše monofizitima velike koncesije. Ali tada se rimska crkva i istočno-rimska razdvojiše, carigradski patrijarha postade sve to moćnijim crkvenim poglavicom. Ma kakovi bili odnosi između cara i njegovih namjesnika, nitko ne sumnjaše, da je *jedino car* poglavica carstva. Ideja rimske universalne moći imala je još uvijek u sebi mnogo životne snage. Nije trebalo dugo čekati da postane i historijskom činjenicom.

Bizantinsko je Carstvo znatno otskočilo u svom značenju i ugledu za vladanja cara Justinijana (527.—566.). Carev se lik može još i danas vidjeti na mozaičnoj slici u crkvi San Vitale u Raveni. Uz cara su dostojanstvenici, vojnici i svećenici. Slika potječe iz g. 547., ali cara pretstavlja nešto mlađim nego što je tada bio. Nos mu je tanak, oči velike i otvorene, a lice odaje odlučnost i energiju.

Car, koji se punim imenom zvao *Flavius Petrus Sebbatius Justinianus*, rodio se g. 482. u blizini današnjeg Skoplja. Po jednoj legendi 17. vijeka imao bi biti Slaven, ali u stvari bijaše potomak ilirske seljačke porodice. Dok je bio u mladim godinama, brinuo se za nj ujak Justinus, brat njegove majke Vigilancije, koji bijaše zapovjednikom carske garde. Justinus ga dovede u Carigrad i dade odgojiti u rimsko-kršćanskom duhu. Tragovi ovog odgoja ne iscčeznuše kod Justinijana sve do smrti.

God. 518., poslije smrti cara Anastasiusa (491.—518.) dođe Justinus s pomoću neke tajne intrige na prijestolje, a Justinijan postade njegovim savjetnikom i suradnikom. Sad se stade brzim tempom penjati od jednog dostojanstva na drugo. Konačno postade Justinovim suvladarom, a poslije ujakove smrti dođe bez ikakvih opreka na prijestolje, da vlada skoro pedeset godina i da postane najmarkantnijom historijskom ličnošću šestog stoljeća.

O njemu se čuju povoljni i nepovoljni sudovi, ali činjenice iz dobe njegova vladanja pružaju mogućnost da se prilično jasno vidi, kakovo je doista bilo vladanje ovog sretnika, koji se jednog lijepog dana našao na prijestolju, da se prije ni sam nije tome nadao.

Justinijan bijaše čovjek neobične radinosti; na jednom je natpisu zabilježeno, da je »car, koji nikada ne spava«. Bavio se svime i svačime i nije zazirao ni od rješavanja sporednih stvari. Veliki vojni planovi, gradnja jakih tvrđava i odlučne upravne reforme značile su mu toliko, koliko i

poslovi dnevnog života. Bijaše čovjek reda, brinuo se za svoje podanike i stajaše na načelu, da njegova *carska vlast* treba da daje i *carska djela*. Bijaše svijestan da je izvršio velike zadatke, pa je jednom pisao jednom svom prijatelju ove riječi: »Zahvalite Nebu, vi djeco svijeta, što je vaše doba imalo izvršiti ono, što staro doba nije bilo dostojno da izvrši. Božja je providnost sve to prenijela u vaš vijek.« Njegovo je vladanje, po njegovoj zamisli, imalo preporoditi carstvo. Sve ono, što je zatekao, na djetinjski je način prozvao *justinijanskim*. Njegovo je ime imalo postati besmrtno pa ga je posvuda dao uklesati: na tvrđave, na kupole i na Svetu Sofiju. Njegov karakter bijaše despotičan, u njegove bezgranične sposobnosti nitko nije smio sumnjati. Pa ipak mu je duša bila slaba i nestalna; događalo se da bi gubio vlastitu volju i podlijegao uplivu svog ministra Ivana iz Kapadocije i svoje žene Teodore. U nju bijaše do ludila zaljubljen i uzeo ju je za ženu, iako bijaše niska roda i tamne prošlosti. Njezino je ime *Theos-Doron* rado tumačio kao *Božji dar*. Teodorina volja ne bijaše slabija od careve, pa carica nije imala krivo kad je govorila, da car ne stvara odluka a da prije ne upita nju za savjet.

Pa ipak, Justinijan bijaše čovjek velikih sposobnosti. Bijaše ljubezan, jednostavan iako je volio dvorski sjaj, darežljiv i potpuni dobrotvor. Raspolagaše prilično širokim znanjem i darom govora. Bijaše spretan diplomat, koji je vješto krio svoje misli. Zaokupljavahu ga dvije velike misli: Rim i Kršćanstvo. I postao je naizrazitijim njihovim pretstavnikom.

Nije bilo vladara, koji bi toliko držao do veličine Rima, koliko on. Slavu Rima htio je obnoviti svojom moći.Nikako se nije mogao sporazumiti s činjenicom, da se dijelovi rimskog carstva nalaze u rukama barbara. Sve je to trebalo skupiti u jednu cjelinu i toj cjelini proširiti granice, po njegovim riječima, do obaju Oceana. Uspio u toliko, što je Sredozemno more opet učinio rimskim jezerom.

Začaralo ga je i *rimsko pravo*. Njegova velika zbirka i prerada rimskog prava, njegov *Corpus iuris* nije samo sjajno svjedočanstvo bizantiskog duha, nego i djelo koje je svoje značenje zadržalo do dana današnjega. Skupa s rimskim pravom začaralo ga je i rimsko carsko dostojanstvo. Dodao mu je sjaj i rafineriju, dekorativnu stranu i etiketu do krajnjih granica. Njegov glavni grad bi ukrašen rimskim sjajem, ako ne još i više. U tu se svrhu građahu mostovi, utvrde, crkve i palače. Hagia Sophia u Carigradu postade majstorskom tvorevinom nove umjetnosti, koja je kasnije našla svog takmaca tek u crkvi Sv. Marka u Veneciji.

Ali Justinijan ne bijaše samo rimski nego i *kršćanski car*. Bijaše vladar po milosti Božjoj i Božji namjestnik na zemlji, uvjeren da sve ono što radi, radi po Božjoj providnosti. Po volji Božjoj htio je raditi ne samo za državu nego i za Crkvu, pa je tako baš za Justinijana bizantski cezaropapizam silno otskočio. Krivovjerce je progonio do krajnjih granica mogućnosti.

Mnogi se njegovi politički i diplomatski pothvati izjaloviše i mnogo se novaca uzalud potrošilo. Već potkraj njegova vladanja carstvo bijaše na rubu propasti; Justinijanovi je nasljednici samo pospješiše.

Suvremenike je zadivio svojim nastojanjem oko obnove Rimskog Carstva. Hvale njegovu pronicavost i razborito vodstvo politike. Radi visokog

stepena na koji se u njegovo doba diglo Bizantinsko Carstvo, potomstvo mu je sačuvalo slavnu uspomenu. Bizančani ga u 10. stoljeću nazvaše *Velikim.* Dante mu je odredio mjesto u *Raju,* jer da je u njemu utjelovljena carska ideja. Današnja su svjedočanstva njegove slave Codex Justinianus i Hagia Sophia.

III

Nastavku rimskog svijeta na Istoku odgovara nastavak na Zapadu. Samo je na Zapadu taj drevni rimski svijet došao pod jače nove dojmove nego na Istoku.

U 15. vijeku javio se u Italiji naziv *Gotika* ili *gotski stil,* da se označe oni stilski oblici, koji se već u dvanaestom stoljeću javiše u Francuskoj pa se u trinaestom proširiše po čitavom katoličkom svijetu i stadoše potiskivati romanski stil. Ti su oblici u 15 i 16. vijeku počeli uzmicati pred stilom renesanse, ali u 17. nađoše svoje mjesto u romanskom stilu u Engleskoj. Odatle se u 18. vijeku proširiše po čitavoj Evropi pa i po Sjevernoj Americi. Nazivi *Gotika* i *gotski stil* nastadoše iz neispravnog shvatanja, da su Goti porušili Rim i starinske građevine, a ono što su sami učinili, da je imalo barbarske oznake. Sve ono što je bilo nepravilno i ružno, bijaše do 18. vijeka gotsko. Bilo je pokušaja, da se naziv »gotski stil« zamijeni nazivom germanski ali su stvarni razlozi radili tome nasuprot.

Gotika, ako se taj naziv ne ograniči jedino na građevni stil, označuje mnoge nove pojave u javnom i kulturnom životu, koje se opažaju od dvanaestog i trinaestog vijeka dalje. Nije to jedini naziv koji susrećemo, ali je svakako jedan od poznatijih. Ondje, gdje prevladava gotski stil ili gdje barem ima dovoljno njegovih tragova ima i čitav život svoje posebne oznake.

U 13. je vijeku srednjevjekovni život došao na svoj vrhunac. Carstvo Štaufovaca, papstvo Inocenta III. i njegovih nasljednika, viteška kultura, vode prema novoj dobi. Razvija se epsko pjesništvo i novi uslovi društvenog života, romanski stil u graditeljstvu prelazi u gotski, plastika dolazi do puna izraza u Francuskoj i Njemačkoj, kršćanska nauka, sholastika, već je skoro potpuno izgrađena a i mistika ima više sadržaja nego dosad. To sve znači velik razvoj onih sila koje djeluju na antikno-kršćanskom temelju, ali pod vodstvom Crkve. Kao i uvijek, tako i sada, poslije velikog napretka slijedi doba opadanja i nema sile koja bi taj proces mogla osujetiti. Sprema se doba prelaza u Novi vijek, doba koje ide do Reformacije.

Uz stare elemente dolaze novi a od davnine nema ništa, što bi se moglo oteti uplivu novih sila. Zapadna kultura, država, Crkva i nauka nastavljaju svoj napredni rad. Universalna kultura prelazi kroz više razdoblja.

S 13. vijekom život je prestao biti onako jednostavan, kakav je bio na početku Srednjeg vijeka. Ideja *universalnosti,* koja vuče svoju lozu iz rimskog doba i koju na svoj način nastaviše na jednoj strani franačko-njemački vladari do Štaufovaca a na drugoj pape, ne odgovaraše više stvarnim prilikama. Zagrijanost za Sveto Rimsko Carstvo njemačke narodnosti nije stvorila mogućnost, da se u Italiji i Njemačkoj, koje bijahu glavni dijelovi tog tobožnjeg Carstva, vlada na jedan te isti način. Po Zapadu se obrazuju nacionalne države, koje ne žele da budu ovisne od jedne jedine carske

vlasti. Nacionalne države postepeno poprimaju sve to izrazitije vlastite oznake. Uz svoju vanjsku moć, koju mogu postaviti nasuprot carskoj, imaju i svoju duševnu cjelinu. Nacionalne kulture na zapadu, dok se njihovi nosioci ne bijahu podigli na više stepene, bijahu samo dijelovi universalne latinsko-kršćanske kulture. U tom su se širokom krugu razvijale dalje dok nijesu istaknule svoje narodne oznake. U pjesmama i pričama pa čak i u prijevodima iz latinskih izvora narodni elementi dolaze sve to više do riječi. Viteštvo nije moglo govoriti latinskim jezikom, kad je govorilo o svojim borbama i pothvatima. Viteški život daje nove impulse i novu hranu nacionalnim kulturama.

Do 12. vijeka nije u Italiji, Španiji i u Francuskoj gotovo ni bilo književnosti na narodnom jeziku, a stotinu godina kasnije Danteova Divina Comedia pruža već najjasnije svjedočanstvo o snazi i moći narodnog jezika. Uz crkvenjake javljaju se na polju narodne kulture i svjetovnjaci da se često sukobe ali i da rade jedni uz druge.

Do riječi dolaze i *građanski slojevi u gradovima*. Građanstvo i plemstvo stoje pred novim zadacima. U Italiji je na prvo mjesto stupilo gradsko građanstvo, u Francuskoj, Španiji, Engleskoj i Njemačkoj plemstvo. Plemstvo dobiva svoj udio u državi ali izgrađuje i novu kulturu, staleški. Plemstvo se dijeli na više i niže; sudbina jednog i drugog nije posvuda jednaka ali je i za jedne i druge odlučan odnos prema državi. Novčarstvo je i jednima i drugima poremetilo mnogo računa pa ih tamo i amo zbacilo sa visina svjetskih događaja.

Tako se javlja prelaz od *staleške kulture na građansku*, koji se realizira u 15. stoljeću. Građanska kultura pomaže formiranju nacionalne još više nego staleška. Narodni jezici dolaze još jače do riječi u lijepoj književnosti ali i u povijesti pa čak i u političkoj korespondenciji knezova. Pogotovu se mistika imala što više približiti narodnom jeziku.

Kulturna je snaga Zapada došla potpuno do izraza baš onda, kad su pojedini narodi počeli samostalno razvijati svoje vlastite sposobnosti. *Jedinstvena* se srednjevjekovna kultura podijelila na velik broj posebnih kultura pa je mogla zahvatiti u sva ona područja, iz kojih se uopće sastoji kultura. Nauka i umjetnosti, lijepa književnost, povijest politička, literarna i vjerska — na svim područjima rade narodi, koji se već razviše u duševnom smislu. Individualan razvoj bijaše tako snažan kao što nije bio od najsjajnijih dana starog vijeka.

Početak tog blagoslovljenog rada uvijek je u gradovima. Tu se sleglo novčarstvo, produkcija i izmjena materijalnih i duševnih dobara. Tu je kulturni rad našao odraz kod publike. Posvuda po Francuskoj, Španiji, Italiji, Nizozemskoj, Engleskoj i Njemačkoj i na njihovim susjednim područjima gradski život promiče kulturni napredak. Ali je gradski život podjedno svjedočanstvo o zajedničkim kulturnim elementima i o vezi novih kultura sa zajedničkom antiknom i kršćanskom. Nova spoznajna snaga ne niječe nego otkriva te zajedničke veze. Stvarnost dolazi sve to jasnije do riječi: velikih je tajna sve to manje na broju. Pojedine grane nauke nijesu

strogo odvojene jedna od druge, naprotiv, jedna vuče za sobom drugu. Veliki papa Inocencije III. (1198.—1216.), koji je živio baš u doba, kada je srednjevjekovni život došao na najviši stepen svog cvata, nije bio samo velik *teolog* nego i uvažen *pravnik*. Njegova su mnijenja i odluke tražili ne samo crkvenjaci nego i pravnici. Umio je pronaći pravu jezgru velikih problema, odrediti im pozitivne i negativne strane pa tek onda velikom pronicavošću i taktom izreći svoj sud.

Sve je vodilo k velikom pokretu Renesanse u Italiji, Francuskoj, Nizozemskoj i Njemačkoj. Uspomene na antiku ispremiješaše se s djelovanjem nacionalnih sila, i na polju talijanske književnosti i umjetnosti i kod nizozemskog slikarstva, kod njemačkog slikarstva i plastike, kod francuske minijature pa francuske i nizozemske povijesti i zabavne literature, dakle kod čitavog zapadnog humanizma.

Takove promjene nastaju i u gospodarstvu, državi i socijalnom životu ali do toga ne bi bilo došlo da nije bilo međunarodne trgovine za Križarskih vojna. Posvuda tiha revolucija vrlo slična prirodnoj evoluciji, koja se dotaknula i države. Od tog doba vuče svoju lozu moderna država, jer je tada udaren temelj novoj državnoj upravi i organizaciji. Početak je u normanskom obrazovanju država u Engleskoj i južnoj Italiji.

Sve ovo, što je učinio Srednji vijek od 13. stoljeća dalje, nije doista bilo ni potpuno izgrađeno a kamoli dotjerano. Ali formiranje nacionalnih država i nacionalnih kultura, odlučno zahvatanje u ono, što je dosad bilo tajno, otkrivanje novih vrednota duševnih i materijalnih znači svakako isto toliko, koliko bilo koji snažniji pokret u bilo koje doba.

U to je doba i *pismo* ne samo tvorevina kulture nego i jedno od važnijih sredstava za njezin napredak. I ono je prelazilo od jednoga naroda drugome, od jednog jezika na drugi pa, uz universalno latinsko pismo rimskog podrijetla, imamo i nekoliko tako zvanih *nacionalnih* pisama. Naziv *nacionalna pisma* ne znači, da su novi narodi izmislili nova pisma nego nasuprot označuje pojedine vrsti i oblike latinskog pisma, koje se javiše u Italiji, Francuskoj, Španiji i Engleskoj i Irskoj. Među njima imamo i *goticu,* za koju se već odavna reklo, da je u 13. vijeku u neku ruku prekinula normalan razvoj latinskog pisma. S goticom — pismom stoje stvari isto onako kao i s građevnom umjetnošću; ona nije ništa drugo nego običan gotski stil. Kao što građevni stil okrugle oblike zamjenjuje šiljastima, tako i oblici pisma prestaju biti okrugli i postaju šiljasti.

Sredinom četrnaestog stoljeća dosadanji srednjevjekovni život kao da se premetnuo u prošlost. Internacionalna je kultura već izvršila svoj zadatak i dala mogućnost obrazovanju nacionalnih.

(Nastavit će se.)

PETAR GRGEC:

KNJIŽEVNOST I NAZOR O SVIJETU

I

Da književnost ne može postojati bez književnika, to je tako jednostavna istina, da o njoj ne sumnja ni srednjoškolac, koji je istom počeo sricati abecedu poetike. Ali kada se radi o praktičnim primjenama te misli na stvaranje književnosti, onda je to i za neke vodstvene ličnosti zamršenija stvar nego Einsteinova teorija relativnosti. Mnoge komponente života pogoduju tomu, da se i knjiga počinje shvaćati impersonalno. Tko pita u vijeku industrijalizacije za one radnike, koji su načinili kaput, što ga kupujemo u kojoj trgovini? Glavno je kaput, a oni, koji su ga krojili i šili, znače za nas manje nego puceta na kaputu. Knjiga, koja dolazi u promet, podvrgnuta je često istoj sudbini kao svaka druga roba. Ona doduše nosi na sebi redovito natpis svojega intelektualnoga roditelja, ali knjižaru je stalo do toga možda isto onoliko kao i do reprezentativna omota, koji imade privući kupca u njegovu trgovinu.

I sama književno-izdavačka društva surađuju ponešto u depersonalizaciji književnosti, jer vole nerijetko procjenjivati svoj rad više prema broju štampanih araka i svezaka nego prema tomu, koliko je znamenitih književnika u njima razvilo svoju individualnost. Čemu najposlije treba — misle neki — imati svoje književnike? To bi bio vrlo naporan i skup posao, kad bi tkogod htio preuzeti na sebe sve skrbi oko odgoja i organizacije tih gladnika. Glavno je knjiga ili časopis, a književnici se mogu lako ili posuditi ili iznajmiti kao i obični sezonski radnici. Izađi samo na raskršće, gdje se kupe deklasirani književnički pečalbari, i vikni: Ja trebam takvu i takvu knjigu, takav i takav članak! i odmah će nastati jagma, tko će dobiti taj posao. Ili još bolje, nemoj ići nikuda, nego čekaj, da ti se književnička raja počne sama nuđati, a ti onda biraj među njima i mjeri njihovu pamet, makar se kod toga služio nemuštom kritikom kao vještak medo u zrelim kruškama ili brbljavi čvorak u tuđim trešnjama.

Shvaćanje književnosti bez književnika možda ne ruši uvijek knjižarskoga i tiskarskoga obrta, ali se zato iz toga shvaćanja rađaju druge, mnogo kobnije posljedice. Vječni diletantizam ubija pravu književnost. Knjige se doduše štampaju, neprestano se pokreću ili subvencioniraju novi časopisi, ali nikada da bi u toj šumi izraslo koje golemo stablo. Prolaze deceniji, slave se pedesetgodišnji, stogodišnji jubileji, govori se možda i o nekom književnom pokretu, a taj pokret ostaje uvijek na iznajmljenim rabotarima, na slučajnim namjernicima ili na diletantskim početnicima. Najviše surađuje u takvoj impersonalnoj književnosti omladina, koja pjeva, pripovijeda i raspravlja dotle, dok joj školska i izvanškolska lektira daje nadahnuće za sastavljanje svijesnih ili besvijesnih, ponajviše lirskih imitacija; a kada dolazi vrijeme, da takvi »književnici« reknu svoju zrelu, muževnu riječ, nestaje ih obično s književnoga — sit venia verbo — igrališta kao i nogometaša ili trkača, kojima njihovo amaterstvo dopušta, da budu tek nekoliko godina »u formi«.

Kadikad se pojedine skupine hvale: Mi stvaramo književnost, mi imamo književnost! No nije li to možda iluzija? Ne nadimaju li se to možda razigrani Chanteclairi pjevajući zatvorenih ili poluotvorenih očiju hiperbolu: Vrbniče nad morem v i s o k a planino? Nalazimo li se na morskoj razini posve blizu morskih vrleti, vidik nam je više puta skučen, i svaki nam je timor golem. Istom kada se udaljimo na određen razmak, zapažamo pravu razliku između gorostasa Velebita i neznatne vrbničke hridine. Tako je nekako slično i s nekim književnim proizvodima. Listajući stranice kakva časopisa običan je čitalac često zaveden optičkom varkom, jer mu se mnogi suradnici bez zasluge pričinjaju veliki. Istom kada prođe neki broj godina i čitalac se obazire na tobožnje visoke planine, od kojih se udaljio, pretvaraju se mnogi Triglavi i Durmitori u obične reklamirane kulise, a kod gdjekojega je »književnika« sav napor jednak krtorovini, koja se uopće ne da otkriti ni dalekozorom na obzorju.

Povijest daje zadovoljštinu kvaliteti i personalnomu principu, jer oslobađa ličnost od prenatrpanosti papirne makulature i od anonimne raskidanosti literarne industrijalizacije. Ona pamti literarne činjenice i daje im smisao i suvislost najlakše prema osobnoj povezanosti, zato joj je pred očima u prvom redu snažan književnik, a tek iz toga izlazi snažna književnost. Povijest smije da čuva potomstvu krupne hrastove, a ne imele na njima ili pečurke pod njima. Njezini spomenici nijesu podignuti ni pigmejcima ni impersonalnim literarnim faktorima. Časopis, izdavači, društva, literarni pokreti vrijede za nju onoliko, koliko su pospješili afirmaciju opravdanih načela i razvoj snažnih ličnosti. Gdje nema snažnih književnika, tamo književna povijest unatoč tonama papira i stogodišnjemu trajanju društava nema ni o čem da govori. Kod definitivna utvrđivanja književnih rangova znade ta učiteljica života biti vrlo nelaskava revolucionarka, jer skida s literarna prijestolja Nerone s njihovom megalomanskom uzrečicom »Qualis artifex«, a na njihovo mjesto postavlja možda kakva Ezopa ili Fedra, koga je uzdigla u red svjetskih prvaka s ropskoga lanca.

II

Vrlo je teško uokviriti književnost bez književnika u stalne zakone. Tu može biti sve neodređeno, nejasno, slučajno. Diletanti su u najboljem slučaju slični primitivnoj Eolovoj harfi (o kojoj oni u neupućenosti rado govore kao o najsavršenijem glazbalu). A gdjekada nije za njih uvredljiva ni isporedba s klopocem, koji stvara neharmoničan štropot, pa i to samo onda, kada ga tjera sila izvan njega. Diletantizam se voli sakrivati za tobožnju spontanost i za sentencu: Poëta nascitur. I doista, za gdjekojega se diletantskoga književnika može kazati najviše: Natus est — rodio se. Maks je Nordau napisao vrlo duhovitu obranu diletanata, ali im je i on odredio samo pomoćnu službu u stvaranju kulture. Inače kada bi diletanti htjeli preuzeti glavnu riječ u književnosti, bilo bi im dobro prilijepiti na čelo ili na leđa rečenicu ruskoga kritika Apolona Grigorjeva: »Diletanti razveseljuju samo svoju put, pa kako im zapravo nije ni do čega i ni do koga, zato nikomu ne smije biti stalo ni do njih«.

No ako izvodimo pravila iz stvaranja velikih književnika, onda je jasno, da je književnost proizvod ne samo odličnih prirođenih sposobnosti,

nego i neumorne borbe za što solidniju obrazovanost. Stope su prvenstvenih književničkih pregalaca više puta krvave. Svaki je njihov uspjeh iskupljen intenzivnim radom, a kod malih naroda često i stradanjima, zapostavljanjem, prezirom i siromaštvom. Vanjski su događaji njihova života bili možda rastrgani. Radi eksplozivnosti, neimaštine ili radi jednostrano razvijene pažnje nijesu mogli kojiput da svrše obične nauke, a tu im zaostalost njihovi protivnici, kojima poslije smrti ne će biti ni strva ni java, pretvaraju u pelin i žuč progoneći ih prišvarkom »đače nedouče« (Često se među tom »đačadi nedoučadi« našlo pojedinaca, koji su učinili više za kulturu nego ljudi, koji su svršili sve fakultete i zakitili se svim mogućim doktoratima!). Možda su zaostali i u rangu i u kategorijama za svim svojim vršnjacima, možda su i u namještenjima lutali od nemila do nedraga tražeći od svijeta naslov za dobivanje tvrde kore hljeba. No unutrašnji njihov život pokazuje u jednoj stvari divno jedinstvo i dosljednost: i onda, kada su hodali gladni i poderani kroz gomile ljudstva, i onda, kada su doživljavali razočaranja, neprestano su vježbali opažanje i dijalektičnu sposobnost nastojeći da im duša imade što opsežniji kapacitet za primanje cijeloga svemira. U njihovu se stvaralačkom radu obistinjavala Goetheova riječ:

»Nicht Kunst und Wissenschaft allein,
Geduld will bei dem Werke sein;
Ein stiller Geist ist Jahre lang geschäftig,
Die Zeit nur macht die feine Gährung kräftig.«

A Shakespeare? A Gorki? A mnogi drugi samouci u književnosti?

Ovo se iskapanje imena može otegnuti u beskonačnost, no iz toga se ne može skovati mač za obranu diletantizma, nego najviše za pobijanje onih, koji mjere vrijednost čovjeka uvijek po fakultetima i postignutim častima. Nijesu svi samouci diletanti. Shakespeare je prošao vrlo ozbiljnu školu i života i nauke. Njegov prijatelj Johnson pjevao je nad svježim grobom »slatkoga avonskoga labuda« i »zvijezde pjesnika«: »Ipak ne smijem sve pripisati prirodi . . . I tko hoće poput tebe stvarati retke pune života, taj mora mnogo snovati, kovati, turpijati, taj mora stajati uz nakovanj muza kao ti obrazujući forme, obrazujući i sam sebe, pa možda ipak ne će steći lovora, jer pjesnik se ne samo obrazuje, nego i rađa«. A Gorki, nemirni lutalac i strastveni čitalac, pripovijeda na svakoj stranici svoje autobiografije, kako ga je neprestano mučila žeđa, da sve vidi, sve sazna, u sve prodre, i jedino žali, što je svagdje brzao pa radi toga nije mogao ničim da se dosta ozbiljno pozabavi.

Mogu doći razdoblja, kada ljudi u faustovskoj nemoći proglašuju bankrot nauka ili u tertulijanovskoj pretjeranosti prihvaćaju lošu formulu: »Credo, quia absurdum«. Tada nijesu nikakva rijetkost pjesnici, koji viču, da su siti uma, te proglašuju s Baudelaireom maštu »kraljicom sposobnosti«. U reakciji protiv naturalizma, realizma i drugih smjerova, koji se možda i previše služe u umjetnosti naučnim aparatom, znadu neki tražiti, da umjetnik postane dijete i da se povrati što jednostavnijemu izrazu. Ali ni tada ne voli nitko da bude neobrazovan ili čak da mu tkogod može dobaciti: Glupane, ludove! Ako književnici, koji se odvraćaju od pretjerana analiziranja, išta vrijede, njihovo geslo u stvaranju nije: Plovi, plovi, moja

lađo, u koj' goder kraj. Ni oni se ne zadovoljavaju slučajnim maštanjem i domišljanjem, nego nastoje uvesti neki logičan red u svoje svijesne doživljaje. Dok možda grde razum, tvrdeći s Mefistom, da on čini čovjeka »životinjskijim od ikoje životinje«, dok proglašuju tobožnje pravo, da književnik smije sam sebi protusloviti, u isto doba traže opravdanje pomoću logosa te izmišljaju teorije o intuicionistima, imažinistima, primitivistima ili o podsvijesti dajući time ipak nehotice neku čast razumu kao kod onih osnovnih principa mišljenja, koje tvrdimo i onda, kada ih niječemo.

Ako i tako zvani čisti lirici moraju ići nužno za tim da svoju ljubav, negodovanje, zanos, zabrinutost, nadu, bojazan i druga čuvstva raspodijele po nekom logičnom redu, ako je i njih stid bez adekvatna razloga padati u zgražanje, divljenje, milinu, tugu, čežnju, smijeh ili plač, onda dakako književnici s većim utjecajem na život — romanopisci, dramatici i esejisti — mogu još manje dopustiti, da im duša bude instrumenat, na kojem će slučajne sile izvoditi hirovite melodije. Premda živimo u vijeku aktivističkih tipova Mussolinija, Hitlera, Staljina, kada ljudi ne teže za tim da budu sveznadari Janki Berislavići, već naprotiv mnogi bježe od dubokih spekulacija, ipak je i danas sramota biti žigosan radi plitkosti, beznačajnosti, ćudljivosti, samovolje i protivurječnosti. Nemamo ni Dostojevskih ni Bourgeta ni Ibsena ni Tolstoja, koji bi potresali savjest cijeloga svijeta onako općenito kao najznamenitiji književnici druge polovine 19. vijeka, ali se zato i danas vodi golema borba za izgradnju snažnih književničkih ličnosti.

Borba je to ne samo za formu, nego i za sadržaj. Ozbiljni su književnici svih naroda i vremena svijesni, da njihov rad nije nikakva igra ni diletantizam. Čitaoci očekuju od njih, da budu njihovi oslobodioci. Oslobodioci od bezizrazne kaotičnosti tajnoga, zamršenoga i prolaznoga kao i od krivih triumfa nepravde, laži i zlobe. Oni daju plastičnu formu nejasnim naslućivanjima i pribavljaju moralnu pobjedu opravdanim težnjama. Da se takav rad izvrši, tu nije dosta imati samo maštu i čuvstvo. Tu je potrebito i duboko umovanje. Sama je plastika pojedinačna i nikada ne daje potpuna shvaćanja stvarnosti. Zato su književnici primorani da izgrađuju i nazor o svijetu, t. j. obrazloženo i zaokruženo mišljenje o Bogu, prirodi, duhu, materiji, životu, religiji, naukama, posljednjim svrhama i uopće o čitavom postojanju i zbivanju. Ne trebamo tek Pascalovih, Verlaineovih, Tolstojevih ili Psicharijevih ispovijesti, da upoznamo sva trzanja i zalete duše u traženju smisla života i svega bitka. O takvim naporima, koji se svršavaju gdjekada pobjedama, a gdjekada na žalost i dubokim padovima, svjedoče implicite ili explicite sva trajnija svjetska književna djela.

III

Religija kao najglavniji sastavni dio nazora o svijetu može pokazati na svim područjima kulture djela besmrtna trajanja. Sekte, koje nijesu ostavljale za sobom crkava i drugih naprednijih umjetničkih spomenika — na pr. bogumilstvo — ili koje su ih pače rušile — kao na pr. bizantijski ikonoklasti — pokazuju već time kondemnatorno obilježje zaostalosti i zalutalosti. Inače je vjera i kod samih Helena i Indijaca podigla tako velike građevine, kipove, drame i himne, da za njima zaostaje sve, što je

profano. Kršćanstvo dakako predstavlja i tu vrhunac prosvjete. Što se tiče samih kršćanskih vjerskih knjiga, tu je protestantizam grdno pretjerao, kad je jedino Sveto Pismo proglasio izvorom i normom svojega vjerovanja. Ali i oni kršćani, koji se drže i tradicije i prije svega crkvenog učiteljstva, ne umanjuju time znamenitosti svetih knjiga, već gledaju u njima još ortodoksnije božansku riječ. Čim spomenemo Davida, Salomona, Izaiju, Jeremiju, pisca knjige o Jobu, Otkrivenje sv. Ivana, poslanice sv. Pavla, zazvone nam u duši orgulje nebeske snage i virtuozne harmonije. Riječ je nadahnutih pisaca takva, da joj se mora pokloniti nebo i zemlja. »Slušajte, nebesa, i ušima zamjećuj, zemljo, jer je govorio Gospodin« (Iz. 1, 2). Ti su pjesnici mogli doslovno kazati o sebi Ovidijev stih: »Est Deus in nobis, agitante calescimus illo«.

Imade jedno veliko religiozno djelo, kod kojega personalni princip na prvi pogled potpuno iščezava. To je liturgija. Lirski zanos himna, poslanica i psalama, herojsko-epska uzvišenost evanđelja, muzička dotjeranost korala, savršena simbolika kretnja, čistoća i svetost mašte, srca i uma uzveličava najveću dramu, koja se zbiva svaki dan ne kao gluma, nego kao pravi život u svim krajevima zemlje. Mudraci i umjetnici, koji su u službi Gospodnjoj proveli ujedinjenje i umjetnosti i znanja i volje i osjećanja i gesta, slabo su poznati svijetu. No zato je osobni stvaralački princip afirmiran ovdje samim Božanskim Spasiteljem, koji je kao Protagonista u pravoj i jedinoj novozavjetnoj žrtvi privukao k sebi zahvalne korove ljudi, da mu u liturgiji prikazuju sve ono, što imadu najbolje i najljepše, držeći se nadahnutih riječi: »Slava je i krasota pred licem Njegovim, svetost i veličanstvo u svetištu Njegovu« (Ps. 95, 6).

Iz liturgije su se razvile sve evropske književnosti. Mnogi ne će da priznadu tu istinu, jer bi najvoljeli, kad bi liturgiju mogli potpuno uništiti. Dakako, ti bi se ljudi uvrijedili, kad bismo im rekli, da su vrlo slični onim degeneriranim divljacima, koji drže, da je ubiti oca i majku zaslužno djelo. A ipak se ta sličnost ne da sakriti. Da je liturgija majka većeg dijela evropske književnosti, vidi se već po tom, što se svaka literarna narodna povijest započinje prijevodom Sv. Pisma, molitvenika i obrednih knjiga. Iz škole proroka, psalmista, evanđelista i pjesnika svetih himna izađoše dramatici s crkvenim prikazanjima, mistici s djelima neizrecive psihologijske raznolikosti i dubine, epski pjesnici s pričanjem duhovnih bojeva, a naročito Dante Alighieri s filmom svojega prolaženja kroz pakao, čistilište i raj. U daljoj evoluciji porodiše se druge književne vrste, koje bi htjele zatajiti svoje koljeno, no njihovo rodoslovlje pokazuje nepobitno, da su i one praunuke iste roditeljke, iako su možda vanjštinom više slične svojim rođakinjama u staroj Heladi i Rimu.

Promjenom vjerskog uvjerenja i uopće čitavog nazora o svijetu mora se mijenjati nužno i ocjenjivanje životnih vrijednosti. Heretici i oni, koji bi htjeli obezbožiti svijet, čine doduše samo epizodu i digresiju čovječanske povijesti, ali i njihovo je djelovanje trajno. Oni ruše, što se prije podizalo, a podižu, što se prije rušilo. U pokorničkim je psalmima Davidovim kajanje divna vrlina, a za Goethea je to napastovanje zla duha. Sv. Pavao prikazuje ustrpljivost kao božansko svojstvo, jer govori o »Bogu ustrplji-

vosti« (Rim. 15, 5), a Petőfi, dijete revolucije, kune: »Ustrpljivosti, magareća vrlino!« Sv. Franjo obuhvaća djetinjim veseljem sva stvorenja osuđujući kod toga proročkim zgražanjem grijeh, a Vladimir Nazor u »Ljubavima i mržnjama Žapca Tužnopojca« skida (u časovima, za koje zacijelo više ne želi, da bi se povratili), s kršćanskog pogleda na svijet sunčane zrake i karikira mrzitelje grijeha i strasti kao stanovnike hladoleških močvara. Mažuranić u »Smrti Smailage Čengijića« i Izidor Poljak u pjesmi »U bijelom pluvijalu« crtaju nebesku ljepotu svećeništva, a Đuro Vilović u »Majstoru duša« vidi u najuzvišenijem zvanju samo neko novo izdanje ružnoga štovanja falosa. Caelum ipsum petimus stultitia, u ludosti navaljujemo na samo nebo, pjevao je već stari Horacije, ali je istom novi vijek odnio rekord u blasfemijama. Milton je i kao anglikanac govorio s osuđivanjem o zavodniku prvih ljudi, no Carducci je pozivao pristaše, neka prinose žrtve Sotoni, jer da je on »uništio Boga i popove«, a Rapisardi, obožavatelj materijalizma i Lukrecija Kara, maštao je u pjesmi »Lucifero«, kako se vođa pakla triumfalno vratio s neba gdje je skinuo s prijestolja »arcitiranina«.

U panegiričkom i invektivnom, u apologetskom i pamfletskom načinu pisanja nije teško odrediti razliku između udaljenih nazora o svijetu. No kod tako zvanog »objektivnog stava« književnika treba više puta veće pronicavosti, da čitalac i kritik stavi sve u pravi sistem. Si duo faciunt idem, non est idem. Premda je i Matoš slavio Majku Božju od Kamenih Vrata, ipak to nije bila molitva dra. Velimira Deželića ni onih štovatelja, koji pale svijeće pred zagrebačkom zavjetnom slikom. Njemački katolici citiraju i deklamiraju rado Heineovo »Hodočašće u Kevelaer«, no oni čine u svojoj eksegezi ipak neko nasilje, jer Heine nije ni tu bio pobožan kao na pr. Gvido Görres u pjesmi »Utočište grešnika«. Tolstoj je u »Kreutzerovoj sonati« i u »Ani Karenjinoj« oštro napao seksualne prestupke modernih Evropljana, no njegove ideje nijesu ipak inspirirane čistom ljubavlju Manzonijevih »Vjerenika«. Mnogi se moderni pjesnici vole služiti terminima kršćanskih tajna, kada govore o podizanju, transupstancijaciji, uskrsnuću, očišćenju duše, Majci bola, Golgoti, Zvijezdi mora, ali njihove riječi imadu često posve drugo značenje, nego što to odgovara običnu kršćanskomu shvaćanju.

Međutim izgrađeni se književnici razlikuju ne samo religioznošću u užem smislu riječi, nego i prikazivanjem književnih sadržaja čisto svjetovna karaktera. Nema područja, nema predmeta, do kojega ne bi sezao nazor o svijetu. Kršćanstvo, materijalizam, monizam, panteizam, pesimizam i drugi sistemi, koliko se razlikuju u sebi i koliko nijesu poza, izvode svuda transpoziciju misaonog, osjećajnog, apetitivnog i voljnog psihologijskog reagiranja. Različito shvaćanje osobe, života, smrti, rada, čovječjega dostojanstva, slobode, dobrote, zločinstva, grijeha, prirode rađa različitim držanjem i prema realnim životnim pojavama kao i prema svim mogućnostima, koje se dadu zamisliti. Tu je varijabilnost imao na umu i Strindberg, kada je u »Gospođici Juliji« i u »Drugovima« tražio, da čitaoci i gledaoci vide komiku i u onim prizorima, koji se obično drže tragičnima. No tu valja primijetiti, da je nordijski dramatik bio slab u provođenju arti-

stičkog preokretanja vrijednosti, pa zato nije mogao umjetničkom sugestijom pobijediti našu »sentimentalnost« i postići to, da se poput nekih sadističkih krvoloka francuske revolucije smijemo tamo, gdje nam stradanje ljudi napunja dušu tugom. Unatoč tomu ostaje istina, da poseban nazor o svijetu i društvu imade doista i svoju posebnu primjenu tragike, komike, miline, uzvišenosti i drugih estetskih kategorija.

IV

Ljudi su slabi, a dosta i zli, zato je njihov život često pun kontradikcija, nedosljednosti i pakosti. I književnici mogu reći s Terencijem: Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Pjesnik ljubakanja Ovidije ošinuo je i sebe, kad je svojoj Medeji stavio u usta riječi: Video meliora proboque, deteriora sequor — vidim, što je bolje, i odobravam to, a povodim se za gorim. Chateaubriand, zastupnik ponešto falzificiranoga, tako zvanoga estetskoga kršćanstva, nije se žacao biti prevrtljiv i mekoputan u isto doba, dok je slavio karaktere, mučenike i svece. Verlaineove vizije herojskih kreposti i najsvetije odluke bile su iskidane trenucima bakovske nesvjestice i satirske putenosti. Mnogi su se književnici ponijeli beskarakterno »ostavivši nelijepo svoj štit«, »kad je bila skršena hrabrost« (Horacije), ali je njihovo uvjerenje imalo ipak silan utjecaj i na njihovo pisanje i na cijelo njihovo biće. Nazor o svijetu nije kod njih bio samo mentalitet, već i senzibilitet, a redovito i prakticitet. Njihovo je stvaranje u glavnom bilo potvrda za istinitost onih riječi, što ih je dr. Siegmar Schultze napisao u knjizi »Der Zeitgeist der modernen Litteratur Europas«: »Nazor o svijetu utječe nehotice na djelovanje, osjećanje i mišljenje pojedinca«.

No kada imademo pred očima one književnike, koji se bave beletristikom, ne smijemo zaboraviti ni onu zgodnu opomenu, koju je napisao Macaulay u eseju o Miltonu: »Najveća pogreška, koju pjesnik može učiniti, kad na svijet iznosi svoje misli i osjećaje, jest preveliko mudrovanje«. Istina, u književnosti se mora naći mjesto i za Fenelonova »Telemaka« i za Carlyleova »Sartora resartusa« i za Mahnićev didaktični roman »Kroz trnje ovoga svijeta«; ali to nije čista beletristika. Posve je krivo imao propagator njemačkog evolucionizma i »prirodnoznanstvenih osnova poezije« Bölsche, kad je zahtijevao, da svaki pjesnički proizvod mora biti »eksperimenat, shvaćen u doslovnom, znanstvenom smislu«. Premda se i nauka i beletristika služe logičkim sudovima, ipak su njihovi specifični ciljevi i sadržaji različni. Nauka ostaje kod apstraktna umovanja, a beletristika nam u logičnim misaonim formama iznosi plastične radnje, događaje, doživljaje, pejzaže, isporedbe, metafore, simbole. Beletristika se ne zadovoljava time, da čitalac samo suhom refleksijom stvori sud: To je divno, to je veličanstveno, to je grozno, to je sveto, to je podlo itd., već ona hoće, da sve to plastično intuiramo i sugestivno osjetimo. U nauci smo često to dublji, što se više uzdignemo iznad pojedinačnoga, a u beletristici bi neumjereno analiziranje i sintetiziranje moglo ugušiti konkretnu sliku i intuiciju.

Ideje se u beletristici moraju utjelovljivati u plastičnim oblicima i u spontanom osjećajnom držanju književnika prema njima. Kod čitalaca je

psihologijski red doživljavanja ovaj: logičnim formama suđenja i zaključivanja prenosimo se u plastično upoznavanje događaja, doživljaja i prirodnih pojava. S time su u isti mah povezani i pjesnikovi osjećaji i ugođaji, koji nam sugestivno osvajaju dušu. Na osnovu divljenja, zgražanja, smijanja, sažaljenja, radosti, zebnje i uopće bilo koje nijanse sklonosti ili nesklonosti stvara se u našoj svijesti i ideja o vrijednosti ne samo spoznane plastične pojave, nego i svih identičnih realnosti i potencija. Proces srodan sa stvaranjem nepotpune indukcije, u kojoj smo i iz neznatna broja pojedinosti bili ovlašteni na opći zaključak, samo ako smo proniknuli unutrašnju zakonitost života i prirode. Ab uno disce omnes.

Često se čine velike pogreške kod prenošenja nazora o svijetu u plastiku i u osjećajne sugestije. Kranjčević je pretvorio pesimizam doista u svoju krvavu ranu. Njegovim suzama i neutješivoj tuzi vjerujemo, iako mu s filozofijskog, religioznog i etičkog stanovišta mnogo toga zamjeravamo. I Vladimir je Vidrić za svoj pokudni paganizam našao plastičnu inkarnaciju i cerebrospinalnu vitalnost. Ali Tresićev je eklekticizam u većini slučajeva ostao apstraktan, nategnut, bez mašte i živaca, i zato psihologijski neuvjerljiv. Čitamo li na pr. »Gimnosofistu«, osjećamo u razvučenim isporedbama i metaforama stvaralačku nejezgrovitost i patetičnu retoriku. Geste su veće od životnog sadržaja, zato bi narod kazao za ovakvo stvaranje: Golem turban, pod njim nema efendije. Ni Isidor Poljak nije potpuno uspio u ciklusu »Iz ostavštine mojega prijatelja«. Napadna didaktika i propovjedničke manire u nekim pjesmama, osobito u uvodu i u zaglavku, unose u ciklus nepjesničku tehniku i instrumentaciju i stvaraju nerazmjer između umovanja i plastično-osjećajnog oblikovanja.

Mnogi su teoretici već od najdavnijih vremena bili skloni tomu da pjesničko stvaranje tumače kao elementaran proces, kojim gospodari slijepa nužda. Furor poëticus imao je da posve ukloni ili barem umanji pjesničku odgovornost. Takvomu se determinističkomu tumačenju priklanja u novije vrijeme i sam François Mauriac.*) U istinu svako snažnije pjesničko stvaranje imade u sebi za vrijeme trajanja nekakvo afektivno, ekstazno obilježje. Pa i onda, kad je beletrističko djelo već gotovo, pjesnik mora često s Nazorom da kaže: »Sve mi darovala vila, al meni se otkriti ne smije«. Ipak sve to ne opravdava teorije o poetičko-kreativnom determinizmu. Furor poëticus nije jači od najjačih naših nagona, pa ako kršćanstvo traži i za sam seksualni nagon, da njime vlada razum i odgovornost, onda pogotovu treba da tomu gospodaru podvrgnemo beletrističko stvaranje.

I Mauriacovu koncesiju neodoljivoj psihologijskoj nuždi valja prilično korigirati.

Pjesnik se ne služi samo maštom. I u samom času stvaranja radi kod njega i mašta i razum i volja i čitava duševnost. Uzmemo li pak na um slobodno odabiranje i književničkog zvanja i književnih sujeta, zatim onaj razmak od stvaranja djela do njegova objelodanjivanja, a pogotovu ono dugo vrijeme, kada pjesnik priprema svoju građu razrađujući nazor o svijetu i odgajajući snagu svoje osobe iskustvom života i naukama, onda moramo

*) Isporedi o tom u »Spomenici franjevačke klasične gimnazije u Visokom« raspravu dra. fra B. Badrova: »Bolna drama François Mauriaca«.

postaviti tvrdnju, da rijetko koje zvanje imade tako malo prava govoriti o nesvojevoljnosti svojih čina kao zvanje ozbiljnih stvaralaca beletristike.

Događa se više puta, da ni sami pisci ne znadu, bi li dali prednost filozofiji ili beletristici. Njemački je estetičar i pjesnik Vischer izjavio: »Kada sam raspoložen za pjevanje, pričinja mi se znanost, pričinja mi se filozofsko mišljenje jadnim. Bavim li se znanošću, ukazuje mi se naprotiv sva umjetnost kao igrarija«. U stvarnosti se to takmičenje između beletristike i filozofije rješava tako, da je nauka jača kao čuvarica istine i tamaniteljica zablude. Što ne podnosi njezine kritike, to mora prije ili kasnije propasti, pa makar se javljalo u plastici Homerova i Hesiodova Olimpa. No u samom odgoju naroda veći je i neposredniji utjecaj imao Homer nego njegovi protivnici Ksenofan i Platon. I kasnije su pjesnici osvajali veći broj ljudi nego narodni prosvjetitelji. Šenoa je u očima većine čitalaca veći od Strossmayera. Kranjčević je u svoje vrijeme popularizirao pesimizam kod naše inteligencije više nego sam Schopenhauer. U posljednjih deset godina predobio je Krleža kod nas marksizmu više pristaša nego sama djela Marksova. Uopće može se reći, da je filozofija i nauka prilaznija malenu broju intelektualaca, a manje obrazovani slojevi traže zornu pedagogiju, za koju su sposobniji pjesnici. Radi toga svaki ozbiljniji pokret dolazi sam od sebe na misao, da su mu pored organizatora i učenjaka potrebiti za uspjeh i snažni beletristi.

IVANKA VUJČIĆ:

IMA I TAKOVIH . . . !

Ima i takovih, koji na putu
Traže nešto toplo i blisko,
Što bi privili
Na svoje drhtavo srce
I lutaju stazama
Sami.
Njihove ruke su blijede i dobre.
One ne guraju nikoga,
Da prije stignu do cilja.
Oni pomažu, dok sami
Plaču u tami.

U cvijeću i suncu,
U jesenjoj tuzi
I nježnoj bjelini snijega,
Osjećaju oni pozdrave onoga,
Što bi htjeli
Da dođe,
I tiho, sa bolom u duši
Stanu u prikrajak koji,
Kad nema ništa i dan kad
Opet prođe!

Dok oni drugi u suludoj vrevi
U bijesnom tempu stižu
Ciljeve svoje,
Znajte! Ima i takovih,
Koji kao drhtave sjene
Čekajuć u prikrajku
Stoje . . . !

DR. HIJACINT BOŠKOVIĆ, O. P.:

TOMIZAM U NAŠIM DANIMA

Danas se može sigurno kazati da je tomizam najpopularnija i najraširenija filozofija. Od onoga vremena kada je slavni papa Leon XIII. upozorio cijeli katolički svijet na vrijednost ove, nažalost zaboravljene, nauke pa pozvao katoličke mislioce da posegnu za sakrivenim blagom srednjega vijeka, interes je za ovu filozofiju sve više rastao i jakim usponom zauzimao maha među suvremenim misliocima. Kad ne bi bilo drugo nego samo ta činjenica da je ova filozofija službena nauka katoličkih institucija u kojima se sustavno iznosi, tumači i brani tomizam, već bi to dostajalo da se može govoriti o njegovoj popularnosti. Međutim, utješna je činjenica da je danas ta crkovna filozofija izašla iz škola pa da sve više prodire i u lajičke krugove. To se osjeća najprije na javnim službenim universama. Nije osamljena činjenica da čak i one universe koje su nepovoljni stav zauzimale prama tomizmu, imaju danas po jednu katedru tomističke filozofije. A nije ni potrebno spominjati da je veliki broj svjetovnjaka posegnuo za ovom naukom i da je u njoj našao konačno svoje smirenje. Čak je istina da su baš svetovnjaci u nekim zemljama jači pobornici ove misli. Time je srednjevjekovna misao našla oduška i počinje da dolazi do svoga izražaja pa se manifestira nesamo u stručnim filozofskim raspravama, već prodire i u javno mišljenje te postaje jedan od najvažnijih čimbenika suvremene kulture.

Očit znak prodiranja tomizma u javni život jest neobično velik uspjeh prijevoda tomističkih djela koji se organiziraju u nekim evropskim zemljama. Španjolci su već odavna imali prevedeno najglavnije djelo sv. Tome, Teološku Sumu. Katolici Francuske, okupljeni oko revije »La nouvelle Revue des Jeunes«, već od nekoliko godina rade na popularnom izdanju prijevoda Sume. Velika naklada u kojoj izlazi to djelo, pokazuje kako ono prodire i u šire slojeve. Njemački dominikanci, zajedno s nekim profesorima u Münchenu, počeli su prošlih godina prevoditi osnovno djelo sv. Tome. Čak i maleni češki narod odvažio se na to i to, što je veoma zanimljivo, s velikim uspjehom.

Čini se da ta nauka postaje neka moda, jer ljudi osjećaju da im nešto nedostaje, ako nijesu bar donekle upućeni u tu nauku. Interesantna je stvar da se u mnogim zemljama organizuju tomistička društva koja imaju za cilj da se što bolje upute u srednjevjekovnu filozofiju. Ta društva ne postoje samo među visokim krugovima stručnjaka kao što su širom cijeloga svijeta tomističke akademije kojih ima preko dvadeset, ili kao što je u Francuskoj poznata »Societé Thomiste« ili u Kanadi »Institut za proučavanje srednjevjekovne folizofije«, već ima društava čisto popularnih koja imaju za cilj da raširе tomističku nauku. Tako nije neobično da se nađe po Francuskoj i ženskih tomističkih društava u kojima se sustavno iznosi nauka Sume teološke. Na ta popularna predavanja dolaze čak i oni koji nijesu nikada imali nakane da postanu filozofi, ali osjećaju potrebu da se malo bolje upute u tu nauku koja je postala danas najaktuelnija.

Naročito se zapaža interes mladeži koja se zagrijava za tomističku misao. To se osjeća u svim zemljama. Tako na pr. talijanske sveučilišne organizacije svake sedmice imaju predavanja o tomizmu koja im drže različni stručnjaci, dok se u njihovu službenom časopisu gotovo u svakom broju nalazi po koji članak iz tomističke filozofije osim što neprestano prate sve struje toga pokreta. Važno je spomenuti i to da su prošlih praznika na svome godišnjem kongresu, koji običavaju držati svake godine, imali za temu: Aktualnost tomizma. Njihovi vođe dobro uviđaju da je svakom đaku koji ima da postane javnim radnikom, potrebno dobro poznavanje principa filozofije.

Aktivnost se tomizma očituje pogotovu u povremenim stručnim časopisima. Časopisa koji se bave tomizmom, ima danas u svim zemljama. Poznate su stare francuske revije koje izdaju dominikanci, »Revue thomiste« i »Revue des sciences philosophiques et théologiques« kao i dobro poznata »Revue néoscolastique de pilosophie« koju izdaje filozofski institut na katoličkoj univerzi u Louvainu te njoj bliska »Rivista di filosofia neoscolastica« u Milanu koju je pokrenuo poznati filozof Gemelli. U Italiji rade dobro revije dviju univerza Gregoriane i Angelicuma, kao i »Divus Thomas« koju izdaje kolegij u Piacenzi. Kod Nijemaca lijepo radi revija »Philosophisches Jahrbuch«, dok je u Americi ovih zadnjih godina osnovana skolastička revija »The New Scholasticism«. U Španiji propagira tomizam već od više godina dominikanska revija »Ciencia tomista«. Razumije se, da ne možemo navesti svih revija koje su pokrenute zadnjih decenija, jer bi nas to odvelo u dugo dosadno nabrajanje. Velika naklada tih časopisa očit je znak da je danas tomizam jedan od najaktuelnijih filozofskih struja. Tako na pr. u Češkoj tomistička revija »Filozofická Revue« izlazi u toliko primjeraka koliko imaju ondje sve druge revije zajedno.

To povoljno stanje za tomizam nastalo je uslijed sve većeg studija povijesti skolastike. Pred nekoliko godina nije se ni znalo za najvažnije pretstavnike skolastike pa, kako govori sorbonski profesor g. Gilson, đaci u školama nijesu ništa čuli o velikoj periodi skolastičke filozofije, kao da od Plotina pa do Descartesa čovječanstvo uopće nije mislilo. A istina je, veli nadalje isti povjesničar, da je zlatno doba skolastike imalo ne manje pretstavnike misli nego li doba Kanta, Hegela ili bilo koje drugo. Danas su te predrasude, zaslugom kršćanskih historika, prestale, i nije osamljena činjenica da se na univerzama predaje povijest skolastike ne manje nego povijest grčke ili rimske ili moderne filozofije te tako ona dobiva dostojno mjesto u povijesti ljudske misli. Kod Nijemaca danas lijepo rade na tom povijesnom polju Msgr Grabmann i Kard. Ehrle. Golemu zaslugu u Francuskoj za povijest tomizma ima svakako o. Mandonnet kao i njegovi učenici Chenu i Thery. Zajedno s njima radi spomenuti sorbonski profesor g. Gilson.

Znak jakosti i snage tomizma, očituje se i u protivničkim taborima koji u ove zadnje dane svojim približavanjem tradicionalnoj filozofiji pokazuju ispravnost tomističke filozofije. Kako je poznato, moderna je filozofija nastala odvajanjem od tradicionalnne filozofije. Ljudi su mislili da je ta filozofija zastarjela pa da treba poći novim putovima i izmisliti nove si-

steme, te okrenuti red misli protivno nego što se radilo u Srednjem vijeku. Zato je i shvatljiva ona tradicionalna odbojnost koju pokazuju moderni filozofi prama skolastici, a višeputa se s prezirom govori o svemu onome što miriše skolastikom. Međutim, taj prezir počinje malo pomalo iščezavati i osjeća se snažni povratak k onome što se je prezrelo. Taj se preokret opaža u svim većim zemljama. To je, najprije, jasno u samoj Njemačkoj. Čovjek bi mislio da se ta zemlja, sa svojom idealističkom filozofijom, koja je sve izjednačila s mišlju pa je sustav sve realnosti svela na ljudski um, neće nikada vratiti kršćanskom realizmu. A ipak, u ove zadnje dane, i tu se opaža veliki preokret. Ako vjerujemo g. Gurviću, koji je u svojoj lijepoj knjizi: »Les tendences actuelles de la philosophie allemande« iznio sisteme suvremene njemačke fenomenologije, da je ta struja najvažnija, gotovo jedina u Njemačkoj, onda možemo ustvrditi da se njemačka filozofija približuje tradicionalnoj koncepciji. Jer se baš ta struja odvaja od temeljnih zasada idealizma od kojega je bolovala njemačka misao, te se vraća realizmu. Dubokim proučavanjem misli napokon se uvidjelo da u njoj ima nešto više nego misao, da misao pretstavlja nešto što je izvan nje. Time se postavlja teza objektivizma. Razumije se, za nas to nije velik dobitak, jer smo mi to znali i prije pa su nam naši skolastički principi to jasno pokazivali. Zato nećemo usvojiti te nauke kao nekoje suvremene rezultate koje bi izvojštila moderna filozofija, kad je svakome, tko pozna tomizam, jasno da su ti rezultati već prije bili pronađeni samo što su bili zaboravljeni. Ali, nema dvojbe, to je za nas dobitak, jer je to opet znak da je zaboravljena filozofija bila na pravom putu pa da je bilo nerazborito jednostavno se otcijepiti od nje i poći sasma drugim putem.

U Francuskoj, doduše, još je i danas jaka idealistička filozofija kojoj su pretstavnici, među ostalima, Brunschwicg, Parodi i Ruissen, ali se čini da su to zadnji trzaji filozofije koja počinje da stari i koja, kako se izrazuje Maritain, odaje znakove starosti i umne skleroze. Stari ono što nema života. A idealizam koji se zatvorio u goli um, ne može da ništa asimilira, pa zato nije u stanju da se razvije, te je nuždom prirode osuđen da propadne. Taj udarac idealizmu, isto kao i materijalizmu i pozitivizmu, zadao je slavni filozof Bergson. Jasno je da mi ne možemo usvojiti svih teza ovoga filozofa, ali ipak stoji da je on zadao velik udarac Kantovoj koncepciji i da njegovu nastojanju moramo zahvaliti pobjedu velikog dijela skolastičkih teza.

U Italiji idealizam Gentilea, Crocea i drugih još je i danas aktuelan te se može smatrati jednom od važnijih, čak i službenih talijanskih filozofija. Ali usto je sigurno da je skolastička filozofija u toj zemlji ne manje jaka i svi su izgledi da će se talijanski mislioci prije ili poslije povratiti nauci svoga velikog zemljaka, Tome Akvinskoga.

Veoma je zanimljiva pojava realizma u anglosaksonskim zemljama. Engleska, doduše, nije pala pod velik utjecaj Kantov, ali je bila otprije sklona idealizmu (Berkeley!), pa nije čudo da je u zadnjim decenijima usvojila Hegelov idealizam koji je unio Green, Caird i drugi. Tako je ona primila Kanta po Hegelu. Ali ta pojava nije baš ostavila tragova, i praktički engleski duh počinje da se vraća zdravom razumu, a ovaj se ne može

dakako nikada sprijateljiti sa čudnim akrobacijama idealizma koji nikada neće moći da se spoji s praktičkim životom običnog čovjeka. Takozvani neorealizam Engleske, isto kao i Amerike, danas je jedan od važnijih pojava u ovim zemljama a za nas značajan stoga što se on neobično mnogo približuje tomističkom realizmu. Nastojanje tih realista (Moore, Alexander, Russell, Laird i drugih) jest da se ljudska misao oslobodi neosnovanih zaključaka idealista kojima se htjelo podrmati vjeru u stvar izvan nas. A poznato je da je to jedna od temeljnih teza tradicionalne filozofije.

U jednu riječ, danas je stanje tomizma neobično povoljno. Ne samo da se osjeća jako nastojanje u svima zemljama da se ta nauka što više popularizira, da se usto što bolje prodube, već se opaža da i ljudi protivničkih tabora ponovno kreću k njoj, tako da se može slobodno kazati da tomizam nije nikada bio u boljem položaju od svoga pada u XIV. vijeku pa sve do danas. To nam ulijeva nade da će ovaj sistem za kratko vrijeme postati jedan od glavnijih čimbenika po kojemu će se razvijati moderna kultura.

FRA VJEKOSLAV KLARIĆ:

MOLITVA

Božansko lice sja . . .
U prahu vjernici mole —
    Za lijek
I rane što bole
I za veliko milosrđe kraljsko:
    Naše su noge umorne,
    I znojne i prašne, Gospode,
    Od dugih i kaljavih putova . . .
Sprži nas ognjeno podne —
Na ledu žile nam mrznu . . .
Gasnemo ko zadnji sunčani trak —
    Pruži nam, o dobri Gospode,
Hlada — — — i zraka — — —
    I vode
  Sa tvojih vrela bisernih —
Da mijemo ranjeno lice
    I srce —
I veliku da ugasimo žeđ — — —
  Oj hlada — i zraka — i vode —
    Trebamo
I zlatni pehar ljubavi,
  O mala Hostijo bijela —
I zlatni pehar ljubavi . . .

GABRIJEL CVITAN:

MOLITVA ZA KIŠU

Nemamo vode, presušila vrela,
Žubor potoka ne pozdravlja zoru,
Žalosno bleji blago u oboru.
Žita su svela,
Strah snivaju sela,
Starci su tužni, djeca nevesela.
Bože, u kog je dobrote odviše,
Daruj nam oblak obilate kiše.
Da zemlja što od suše mrije,
Žedna se napije.

Pogledaj ptice kako sporo lete,
Cvrkut im tužan i pun tihe sjete.
Livadi sunce zapalilo kose.
Novi nam dani nove patnje nose.
Željni smo, Bože, vidjet suzu rose
Na čaški cvijeta,
Na krošnji drveta,
Kako se srebrom prelijeva i blista
Na vlatu travke, na obrazu lista.

Otvori, Bože, ustave nebesa,
Blagoslov prospi zdrave tople kiše.
Nek Ti na slavu mirisima diše
Cvijet jaglaca, maslačka i vrijesa.
Nek siđe radost
Na mrtve pašnjake,
Njive, vinograde i voćnjake.
Povrati im, Gospode, mladost;
Nek zastruje novim životom,
Mirisom i ljepotom,
I obraduju nas težake.

Daj, da ožive zamrli potoci,
Planinska vrela, skriveni otoci,
Šuma, planina,
Brijeg i dolina . . .
Jer svi smo, Bože, djeca Tvojeg bitka.
Žeđamo čašu istoga napitka . . .
Mirisne kiše, nebeskoga vina.

P R E G L E D

ZA D. M. DOMJANIĆEM

Nikako ne mogu da se sjetim kako sam se prvi put susreo s pok. Domjanićem i kada sam se s njim upoznao. Ali svakako, taj susret nije bio privatne prirode, ni slučajan. Radilo se bez sumnje o njegovoj suradnji u »Hrvatskoj Prosvjeti«. Kada sam, u početku god. 1920., prešavši trajno u Zagreb, preuzeo uređivanje »Hrvatske Prosvjete«, desila se najteža kriza koja je uopće dosad zadesila naš izdavački i štamparski svijet. Kada je već prvi broj bio složen a gotovo sav i prelomljen, nastao je golemi štamparski štrajk koji je zaustavio čitav nakladnički rad za preko dva mjeseca. Posljedica ovoga toliko krupnoga pokreta — za kojega, kako je poznato, nisu izlazile ni dnevne novine nego u kolektivnom »minijaturnom« izdanju koje su izrađivali sami vlasnici štamparija — bila je nova tarifa koja je iz temelja izmijenila ekonomske pretpostavke za izdavanje listova, pogotovu s obzirom na to da su i papiru, većinom uvoženom, cijene iz dana u dan skakale. Uslijed toga ostala je »Hrvatska Prosvjeta« gotovo za čitavu tu godinu jedini književni list u Zagrebu, pa su stoga bile na dnevnom redu ponude suradnje i od strane ljudi koji listu nisu bili baš blizu. Mnogi su tako tumačili činjenicu, da su se te godine prvi put pojavila u »Hrvatskoj Prosvjeti i oba hrvatska pjesnička prvaka, pok. Domjanić i g. Nazor, no već sama činjenica da su obojica stalno i trajno ostali suradnicima lista i onda kada je, poslije toga, u Zagrebu niknulo i odviše književnih listova, pokazuje da je njihova suradnja nastala iz želje da pridonesu izgradnji lista koji se doticao jednoga dijela njihova stvaranja, i da zasvjedoče svoje povjerenje u književnu razinu lista i u vrijednost njegova nastojanja. Pok. Domjanić pojavio se u br. 5. pjesmom »Molitva u noći« te i sam naslov i karakter pjesme pokazuje kako je pažljivo birao što će dati listu koji je imao određen svoj karakter i smjer. I u svojoj daljoj suradnji ostao je jednako tankoćutan i osjetljiv, kad god se ticalo sadržaja pjesama, dosuđenih »Hrvatskoj Prosvjeti«. Dakako da se nije radilo samo o pjesmama religioznog karaktera; već u istom broju s »Molitvom« štampana je i »Noći bez zvijezda« koja me je obradovala naročito stoga što je sva u tonu i stilu koji je karakterističan za »Kanconijer», pa sam tako, pored neobičnijeg i novog Domjanića u vers-libreu i s akcentima religioznog traženja, imao i staroga Domjanića, pjesnika diskretne erotike sa sumornom rezignacijom u kojoj je bilo toliko osjećajnog intenziteta njegove otmjene i ponosne duše. Takva su ga čitaoci već poznavali pa, nadovezujući na staro i poznato, nije bilo teško uvesti ni ono što je bilo novo i neobično. Kada smo se pobliže upoznali, kada sam pod njegovim pretsjedanjem počeo surađivati u »Matici Hrvatskoj« kao odbornik, našao sam u njemu čovjeka koji mi je prilazio uvijek s potpunim povjerenjem, s prijateljskom iskrenošću i delikatnošću koja je bila upravo dirljiva. Slobodno vrijeme bilo nam je na žalost obojici škrto odmjereno, i obično bi se naši razgovori vodili na izlasku sa sjednice, kada bismo jedan drugoga — već prema prilikama — ispratili komadić puta, ili kada bih, idući kroz grad iz tiskare ili škole, najčešće subotom oko podne, nabasao na njega kako sam hoda Ilicom da malo odahne od monotonije svoga uredskog posla. Tada bi mi obično govorio o svojim novim pjesmama ili o osnovama za njih; pritom je karakteristično, da je znao mjesecima unaprijed sadržaj ili osnovni motiv pjesme, i da je već čitave otsjeke imao izrađene u glavi davno prije nego što bi ih konačno gotove napisao. A za neke od pjesama znam da, i kad su bile napisane, nije bio još sasvim zadovoljan s pojedinim stihovima, pa je i duže vremena znao čekati dok im ne bi dao definitivni oblik. Kako je često bio potišten i ogorčen općim prilikama, preopterećenjem uredskim radom i svojim prilično osamljenim položajem u životu (ne brojeći ovamo, dakako, njegov srdačni i lijepi život s njegovim najbližima, s majkom i sestrom koje je nježno volio), nije ni čudo što se taj osjećaj silom prigušivanog nezadovoljstva javlja u više njegovih pjesama iz posljednjeg vremena. Unatoč samom njegovu karakteru; jer je pokojnik lično, inače, bio neobično živ i ekspanzivan čovjek koji je volio život i veselo društvo, iako ne bučno i besmisleno veselje. A znao je pogotovu da se mračna potištenost onakvih pjesama ne podudara s du-

hom kršćanskog pouzdanja i vedre predanosti kakva bi imala da odiše sa stranica »Hrvatske Prosvjete«, pa bi mi stoga obično rekao: »Imam opet jednu pjesmu, ali tu ću dati u Srpski Književni Glasnik, previše je pesimistična za vas.« Za svaku svoju novu pjesmu davao bi mi, tako rekavši račun iako ja to, razumije se, nikad ne bih tražio. I kad se odazvao »Književnoj Krajini«, ili kojem dnevniku, ili »Danici« (koja mu se, iz zahvalnosti, baš uoči same smrti onako »kritički« narugala!), tražeći na taj način nekoga savjeta za svoje postupke. Kajkavske je pjesme obično namjenjivao »Hrvatskoj Prosvj.« i katkada, u slučaju erotike, i sam upozorio kako bi tkogod mogao dotične stihove neprijatno tumačiti, ali bi se uvijek ograđivao tumačeći svoju pravu misao. Uvijek mi je, neobičnom delikatnošću, tako rekavši, nastojao sugerirati da takve pjesme i ne štampam; ali mu je uvijek bilo neobično drago kada bih, vjerujući u njegovu poštenu lojalnost, zadržao i te pjesme te ih bez odgađanja štampao. Uređenje njegove »Matičine« zbirke pjesama bilo je povjereno pok. Lunačeku i tu je, dakako, potpuno predao stvar njemu. Nakon štampanja zbirke napisao sam prikaz u »Hrvatskoj Prosvjeti« (1925.) koji sam mu dao na čitanje u korekturi nastojeći da uklonim eventualno što se ne bi slagalo s njegovim vlastitim interpretiranjem njegove poezije ili historijskih činjenica. Sve je bilo u redu samo me je upozorio da Verlainea nije bio čitao prije Kanconijera, iako mu je toliko srodan (to je u štampanom prikazu i istaknuto), naprotiv je izričito potvrdio moju pretpostavku o jakomu utjecaju Nadsonove poezije na osnovni ugođaj mnogim njegovim pjesmama. Posljednju zbirku, onu koja je izišla u »Savremeniku« S. K. Z., dao mi je na čitanje u rukopisu prije štampe; predložio sam mu na 2—3 mjesta manje retuše u stihovima, i sve je potpuno usvojio, a tako i naslov »Ratni odjeci« za drugu grupu pjesama. U svoje vrijeme (biće pred gotovo deset godina) neka je njemačka naklada htjela da štampa slikovnice koje su originalno bile njemačke, a u hrvatskom izdanju trebale bi imati Domjanićeve originalne kajkavske stihove. Bio je toga već dosta izradio, često s izvrsno pogođenim dječjim tonom i humorom, u koliko mi je mogao govoriti stihove na pamet, na šetnji. Zapala me je dosta delikatna zadaća da ga svjetujem šta bi tražio u pitanju honorara. Izračunao sam stvar u švicarskim francima, i premda zahtjev nije nipošto bio pretjeran, do slikovnice ipak nije došlo ali, mislim, ne radi honorara, nego radi pitanja carine i prodajne cijene. Bilo bi vrlo dobro kad bi se gdjegod mogli naći ti njegovi stihovi; jer oni, inspirirani slikama ali nezavisno od njemačkog teksta, nisu doduše nikakav naročiti pjesnički rad ali bi bili zanimljivo svjedočanstvo njegova duha i temperamenta. U pitanjima izdavanja, štampanja, honoriranja, a često i kod ličnih sukoba i neugodnosti, s povjerenjem je tražio da čuje moje mišljenje i, naročito u ovim posljednjim slučajevima, trudio sam se da ublažim osjetljiva pitanja koliko sam samo mogao, nastojeći da iskreno poštovanje koje sam uvijek prema njemu osjećao, postane po mogućnosti pravilom i za druge, a da i njega samoga zadrži od eventualnih prenaglih nepromišljenosti. Izmučen životnim pregaranjima i neispunjenim željama, utučen birokratskim pritiskom svoga zvanja, željan mira i odmora u historijski nemirnoj atmosferi punoj kriza i katastrofa, po prirodi impulzivan i živa temperamenta, bio je često smatran preosjetljivim, razdražljivim i autoritativnim čovjekom s kojim je drugome teško izići na kraj. Pa ipak se nije nikada ni naljutio ni ozlovoljio na mene kada bih ga upozorio i na protivne momente u ličnim stvarima; nikada među nama nije došlo ni do kakve neugodne nesuglasice; štaviše, on je pokazivao lično mnogo više razumijevanja za moj stav i onda kada bi se mi donekle razilazili, nego ljudi od kojih bih to mnogo prije očekivao. Na žalost, mnogi ljudi danas nemaju ili neće da imaju vremena da uđu u nečiju ličnost, da osjete njezine karakteristične pretpostavke, da se s njom da tako reknem psihologijski izmire — i otuda često nemogućnost da se posredovanjem nesuglasice ublaže. A bilo je, dakako, i onih tragičnih konflikata kojima, upravo, lično nitko nije kriv nego ih donosi život, javni rad i »ethos anthropo daimon«. Sve nas nesretni mašinski tempo naših dana i surovi materijalizam oko nas čini nervoznima, iscrpenima, izmučenima, pa ne bi trebalo biti nikakvo čudo ako je čovjek katkada preosjetljiv i nagao, samo se dosta puta zaboravljalo da se radi o čovjeku starijem i čovjeku na kojega je podmuklim svojim šuljanjem već vrebala Smrt.

Tri dana prije Domjanićeve smrti, baš na samu duhovsku nedjelju, bili smo duže zajedno

nego ikoji put inače u životu, i taj će mi dan ostati vječito nezaboravan u svijesti. Bio je tada zagrebački zaključak dubrovačkog kongresa Pen-klubova. U 10 i ½ sati ukrcali su se gosti kod hotela Esplanade u automobile za Remete. Dosta je stranaca već bilo otišlo, ali je ipak bio još priličan broj na okupu. U Remete smo stigli pred zaključak pučke mise, kada narod, u velikom broju i u slikovitim svojim nošnjama, izlazi na portal starinske crkve. Očarani prizorom, stranci su se oduševljavali, fotografirali grupe i pojedince, dali se fotografirati sa seljačkim momcima ili djevojkama itd. Među onima koji su išli i u samu crkvu, bio je dakako i pok. Domjanić. Ta Remete su bile njegovo omiljelo izletište, i nikada pritom nije propustio da se svrati u crkvu. Bistrica i druga Bogorodičina svetišta uvijek su ga privlačila. Na velike blagdane ne bi nikad bio a da bar ne zađe u koju crkvu. Kako je bio temperamentan, izdržao bi često tek po nekoliko minuta, ali bi zato išao i u po dvije, tri crkve, a ako bi bio među narodom, ostao bi i duže. — Poslije toga, vani, u vrtnoj gostionici, priredile su odlične zagrebačke gospođe zakusku koja je bila toliko »u narodnom stilu«, da se izvrgnula u pravi pravcati ručak. Dan je bio prekrasan i u dugom nizu onih sedmica prvi lijepi, blagi i sunčani dan. Svi su gosti bili razdragani. Došam sam bio s drugim društvom, ali poslije, kad je većina gostiju igrajući kolo i zabavljajući se izmijenila mjesta, prišao sam k Domjanićevu stolu gdje su bile gospođe od priređivačkog odbora i dvije-tri strane dame. Pokojnik je pomalo pijuckao vrlo razrijeđeno vino i tiho uživao u ljepoti dana zadovoljno se smješkajući. Od vremena do vremena brinuo se da li ima dosta vina i da li su svi gosti podvoreni. Tako nas je zatekao i polazak. Nastao je juriš na automobile, i kad su se svi sretno strpali, ostali smo po strani nas dvojica, a kao preostali stranci javili su se g. H. Elster iz Berlina i njegova gospođa. Bio je određen pohod Zagrebačkog Zbora, i Domjanić, točan i uredan kao uvijek, upravio je naša kola odmah onamo. Došli smo doduše nešto prerano, ali drugi uopće nisu došli, premda je bilo tako ugovoreno. Pok. Domjaniću bilo je to vrlo žao, naročito jer je direktor Zbora g. L. Šafranek-Kavić bio pripravio naročit doček te se veselio da će stranci vidjeti živ dokaz našega industrijskoga napretka. Poznato je da je g. Elster bio na kongresu zastupnik oficijelne Hitlerove Njemačke i da je stoga njegova pojava bila skopčana sa dosta neugodnosti po druge a i po njega samoga. Nisam bio na kongresu i ne znam kako se, lično, razvijala čitava ta stvar; ali ideologija koju je zastupao g. Elster, nije svakako bila simpatična ni Domjaniću ni meni. No smatrajući goste gostima u pravom i slavenskom smislu riječi, pokojnik je baš prema njima bio pažljiv i ljubezan i nastojao da im u svemu ugodi. G. Elster nam je opširnije tumačio prilike u Njemačkoj nastojeći da osvijetli one momente koji se redovno nepovoljno prosuđuju; ali više nego to prilično uzaludno nastojanje, mogla nas je zbližiti dirljiva ljubav gđe Elster prema svojoj djeci, sjećajući se kod svake sitnice sad svoje djevojčice, sad svoga dječaka. I tako smo uz crnu kavu posjedili još do pet sati, a na to smo ispratili goste do hotela. Premda je bio već prilično izmoren kongresom a i dojmovima toga dana, Domjanić je držao zakon gostoljubivosti do posljednje granice i nije napuštao gostiju, dok se oni sami nisu povukli. I tako smo ostali sami nas dvojica, i ja sam ga dopratio do kuće gdje je stanovao, na uglu Gundulićeve i Kraljice Marije ulice kamo sam toliko puta zalazio, naročito na tradicionalno čestitanje uz Božić i Uskrs, i uvijek nailazio na tih ali mio krug ljudi koji su me susretali jednostavnom i iskrenom srdačnošću i pažnjom. Kako su se po ulicama viđali krizmanici sa svojim kumovima, zapodjeli smo slučajno razgovor o tom kako često ljudi zloupotrebljavaju takve prilike da izmame od svojih kumova što veće darove. »Zato se ja«, reče Domjanić, »nisam ni krizmao, a sad je već i kasno, osim ako biste mi Vi htjeli biti kum. Vi bar znate da od Vas ništa ne tražim.« Bilo je rečeno u pola šale ali nije bila samo šala, i ja sam u sebi bio čvrsto odlučio da ću narednih Duhova tu misao i izvesti. Bio je već u godinama i trebalo je misliti i na zadnje časove. Često sam mislio na njegovu dirljivu ljubav Kamenitim vratima, Remetama, Bistrici i kako mi je govorio da je čak pronašao (kod sv. Šimuna, gdje li?) »Majku Božju Vinsku«, zaštitnicu vinograda i kako hoće da je opjeva u jednoj naročitoj pjesmi. A kad je, nedavno, u zavodu sestara milosrdnica, neka djevojčica držala referat o Domjanićevim pjesmama i pritom ustvrdila da je on bezvjerac, Domjanić je nekako bio čuo za to i pred više ljudi, na

nekoj sjednici Pen-kluba, pričao tu zgodu protestujući protiv toga kako se o njemu može nešto takvo tvrditi. U vjerskim stvarima on je imao sasvim jasnu svijest o tom, što smije a što ne smije da bude i kako ima da se misli iako sam nije — barem javno — iz toga povlačio konsekvencije. Neka ne bude nečedno ako reknem da sam uvijek imao taj dojam, da su njegova privrženost i zaista prijateljski stav prema meni potjecali naročito otuda, što se nije nikad prevario u tom da ću postupati onako kako mi vjera kazuje. A ja sam, sa svoje strane, znao da on od mene drugo i ne očekuje. U čitavoj njegovoj poeziji nema nijedne pjesme iz koje bi se moglo zaključiti da je bio bezvjerac. Senzualni su akcenti još i u prvoj zbirci sasvim rijetki, a i tu samo kao prolazno raspoloženje. Naprotiv, i u privatnom i u javnom životu, uvijek je znao šta je muževnost, idealizam, poštenje.

Na samom kućnom pragu zadržali smo se još malo u razgovoru i, kao često u posljednje vrijeme, tužio mi se na premorenost, naročito uslijed monotonije zvaničnog rada, tako da nije dospijevao ni da prati književnost. Još 3—4 mjeseca i imao je poći u mirovinu, u mir i na odmor, i u novi život za kojim je čeznuo. Često mi je pripovijedao kako mnogo puta sanja željeznicu, daleke vožnje, divlju trku na brzim konjima, čežnju za promjenama i daljinama... Pretsjedanje u Pen-klubu omogućilo mu je, tek posljednjih godina, da putujući u Beč i u Varšavu, pa sada u Dubrovnik, ostvari bar nešto od tih želja. A na to je došao, nenadano i odjednom, mir vječni i neopozivi mir i novi, zaista novi život. Tri da kasnije, 7. lipnja 1933., bio je mrtav.

Kada bi kod nas bila razvijena svijest da su ljudi od talenta i genija one, kako kaže Bourget, »ames de proie«, duše grabilice, za kojima srću tisuće i koje vladaju dušama i srcima, bilo bi i kod nas ljudi koji bi imali smisla za naročitu duhovnu pastvu među inteligencijom, i to onom superiornom. Dakako da se u to moraju katkada utrošiti godine i godine nastojanja, na oko uzaludnog i nezahvalnog, ali što je sve to prema veličini časa kada jedna duša kojoj je Gospod dao dah i veličinu svoje stvaralačke moći, stupa pred svoga Stvoritelja da položi račun o onom na što je bila zvana? Znam da će se to nazvati prozelitizmom i fanatizmom, ali tko mari za ljudsko razmetanje stojeći na pragu Vječnosti? I tako, u dubokoj vjeri u milosrđe svemogućeg Suca, možemo na grobu pjesnika Remeta i Bistrice, Kamenitih vrata i Czenstochowe, da šapnemo u tihom povjerenju: Memorare o piissima Virgo Maria...

I tako se »Hrvatska Prosvjeta« u dubokoj tuzi rastaje sa svojim dobrim, vjernim i velikim suradnikom koji je nikada nije zaboravljao. Urednik i slagari koji su imali privilegij prvenstva da se raduju svakoj njegovoj novoj pjesmi, a zatim svi čitaoci, sve do onih mlađahnih učiteljica po zabitnim selima njegova Zagorja koje su stupale u život i među svoj narod s Domjanićevim stihovima u duši, svi su ga voljeli, svi su se njim ponosili; nitko ga od njih neće zaboraviti, ni u svom srcu ni u njegovim pjesmama — a ni u svojim molitvama..

Ljubomir Maraković

ANTHOLOGIE DES CONTEURS CROATES MODERNES

G. Jean Dayre, profesor Francuskog Instituta u Firenci, pažljivo je izradio Antologiju hrvatskih pripovjedača[1]) napisavši opći historijski uvod o novijoj hrvatskoj književnosti, odabravši tekstove i prevedavši ih na francuski jezik , napokon, dodavši i bilješke u kojima su ne samo protumačena imena i nepoznatiji pojmovi, nego je uz to iznesena kratka i koncizna, ali vrlo točna i kritički ispravna slika svakog pripovjedača napose. To nije kao poznata Cronijina talijanska antologija koja je, upravo hrestomatija, čitanka naših tekstova za one Talijane koji uče hrvatski jezik; ovo je knjiga naskroz francuska, namijenjena francuskom čitaocu koji želi da upozna našu književnost a da i ne zna jezika kojim je ona pisana. Iz knjige od 340 stranica dakako da nitko neće dobiti potpunu sliku ni pojedinih pisaca, ni same književnosti, ali će mu ona dati nesumnjivo dobru orijentaciju i direktive kojima bi mogao ići dalje, ako hoće. Al teško je pretpostaviti da bi francuski čitalac kojemu je ta knjiga namijenjena, i htio zalaziti dalje; za većinu njih, već ovo što je ovdje dano, znači potpuno otkriće, nepoznat kraj u kojemu se teško snalaziti i koji u onome što je ovdje dano ima toliko novih i

1) Anthologie des conteurs croates modernes (Jean *Dayre)*, Zagreb 1933., Izd. »Matice Hrvatske«.

nepoznatih momenata, da bi se čovjek mogao dugo i dugo baviti s ovih 340 stranica, dok potpuno ne iscrpe ono što je sadržano u njima. Jer, da kažemo pravo, ima li i smisla za inteligentnog čitaoca iz naroda kao što je francuski, da zalazi dalje u po kojega našeg pisca kojega ova antologija daje u najboljoj formi, a kod kojega bi, inače, naišao na stvari ispod razine onoga što je ovdje dano, a kamo li ne ispod razine jedne moderne evropske literature. Mora se kazati da mnogi naši i ponajbolji pisci, neki uslijed hiperprodukcije (kao n. pr. Gjalski), neki uslijed preotimanja maha praktičnih pogleda (kao n. pr. Kozarac), a drugi opet uslijed nemogućnosti da do kraja intenzivno produbu svoju ličnu kulturu (kao n. pr. Leskovar), imaju neoprostivo slabih stranica, i nerijetko, nakon djela koja se mogu nazvati triumfom njihova talenta, zapadaju u upravo početničke slabosti, ili se gube u maniriranosti i iscrpenosti. Za onoga koji pozna naše prilike, ta pojava nije slučajna; ona je karakteristična u mnogom pogledu ali ta mjerila ne ulaze u obzir kada se radi o tom da se naša književnost kao književnost uvede pred čitaoce jedne izgrađene i odlične literature. U ostalom, g. Dayre je imao i te kako mnogo smisla i za druge momente koji nisu čisto literarni, ali koji, u vezi s književnim vrednotama, mogu da popune i sud o ovima posljednjima i sliku one stvarnosti koja je nesamo predmetom te književnosti, nego je tu književnost upravo i stvorila: zato je pisac nastojao, da budu reprezentirani po mogućnosti svi hrvatski karakteristični krajevi; da odabrane priče donose sliku različitih društvenih krugova, različitih materijalnih prilika i različitih životnih zanimanja; da u njima budu dani različiti ugođaji i temperamenti, a i dosta osjetljivo vidna skala historijski karakterističnih momenata od »iliraca« Perillustrisa Cinteka pa do Krležinih ratnika i Cesarčevih i Kolarovih poslijeratnih tipova. Uza sve to, izbor se osniva, dakako, u prvom redu na kriterijima ukusa i književnih vrednota, a u tom pogledu ova knjiga ima naročitu dokumentarnu vrijednost: ona bi, naime, za nas imala biti posebno dragocjena kao mjerilo, šta stranac koji doduše dobro poznaje i jezik i našu književnost, ali ipak pritom ostaje pripadnikom svoje rase i svoje književnosti, šta takav stranac drži antologijski vrijednim, reprezentativnim, estetski prihvatljivim i zrelim da odoli i istančanijem ukusu i povišenijim zahtjevima njegovih zemljaka. Da možemo u tom pogledu stvoriti sasvim objektivan sud, ne o savjesnosti i kompetentnosti g. Dayrea koja je apsolutno izvan svake sumnje, nego o tom kako je njegov rad, objektivno pogodio svoj cilj, trebalo bi da čujemo sudove samih onih kojima je ova antologija namijenjena: da li je reakcija stranog, sasvim neupućenog ili tek malo upućenog čitaoca na sve to bila onakva kakvu je sastavljač antologije očekivao, da li i za druge, koji za svoj sud nemaju oslonca ni u poznavanju ostale naše književnosti, ni u ličnim simpatijama za Hrvate i njihova kulturna nastojanja, kako ih ima u velikoj mjeri g. Dayre, da li i za takve čitaoce sve ovo znači zanimljivu, umjetnički izrazitu i pripovjedački sugestivnu lektiru koja odaje talente i jače stvaralačke ličnosti. Uzdajmo se da će knjiga, neobično ukusno opremljena i štamparski reprezentativna, uspjeti da svrati na se pažnju francuskih literarnih krugova te da ćemo i čitati koji opširniji prikaz njezine sadržine u kojem francuskom književnom listu. Pritom, dakako, treba uzeti u račun da, s obzirom na stil i boju govora prijevod nikad ne može da bude potpuno i sasvim pouzdano mjerilo onoga dojma koji ono stvara na čitaoca u originalu. Ali, u drugu ruku, valja priznati da nekoji pisci nikako ne gube prevođenjem, kao n. pr. Kozarac, Vjenceslav Novak, pa g. Cesarec, kojih je stil prilično bezbojan, bez naročite individualne oznake, štaviše kod g. Cesarca dosta puta nespretan i neizrazit. Dakako da prilozi kao što je »Striborova šuma« gube svoj ritmički izražaj, svoj tipizam narodnog stila, a pisci stilski dinamičari kao što je g. Krleža, ili majstori stila kao što je g. Andrić moraju se zadovoljiti onim što se s punim pravom u ovom slučaju može nazvati dobar prijevod. Svakako je neobično zanimljivo čitati n. pr.: »Tri dana kod sina« na francuskom jeziku onom stranom i za onda kod nas dalekom jeziku koji uči mala Vikica kao dokaz svoga rafinovanog obrazovanja. Ili Nametkovo »Sunce« koje je svojom lokalnom bojom tako divno hercegovačko, svojom naročitom psihologijom tako iskonski muslimansko, a svojim artistički suptilnim motivom tako francuski moderno.

Što se tiče izbora, g. Dayre je očito izbjegavao da njegova antologija bude tipska čitanka s »Badnjakom« g. Gjalskoga, »U glib« ili

»Caritas« V. Novaka i sl. »Tri dana kod sina« faktično su ipak najizrazitije i najneposrednije što se moglo naći kod Kozarca, u smislu zadatka ove antologije. Nitko ne može osporavati ni izbor g. Šimunovića (Kukavica), a ni g. Nazora (Voda) ni Ogrizovića (Bog, svakako najjača i najfinija njegova novela!), ni Nehajeva (Veliki grad). Leskovarova »Misao na vječnost« za neke je početnička, najslabija njegova pripovijest ,a da ipak nitko nigdje nije dokazao zašto. Ja bih, naprotiv rekao da je u toj pripovijetki najjači i najdublji Leskovarov zalet kojim je on spontano pokazao smjer svoga talenta prema psihopatološkim, suptilno zaoštrenim problemima ali mu je kasnije nedostajalo erudicije da u tom smjeru nastavi. A svakako valjda neće nitko tvrditi da je Leskovarova snaga u »Jesenjim cvijecima« ili sl. Kod mlađih pisaca često je dužina njihovih pripovjedačkih radova zapreka da čovjek imade potpuno slobodne ruke kod izbora; ipak, izbor iz radova gg. Budaka, Andrića, Krleže itd. nije mogao biti bolji.

Što se tiče pisaca koji nisu ušli u ovu antologiju, konstatovao bih prvo, da nijedan od ovih koji su izabrani nije mogao otpasti što, vjerojatno, nitko neće moći osporavati i dakle, prostor od 340 stranica potpuno je opravdano ispunjen. Preko toga se nikako nije moglo ići. Inače, možda bi mogao ući još koji od zastupnika Moderne. Ali što se tiče najmlađih pisaca, trebalo bi da se ljudi kod nas priuče na činjenicu da za mlađe pisce koji čak nisu izdali nijedne zbirke pripovijetki i, prema tome, nisu još ni sami zaokružili svoje literarne fizionomije, u stranim i kud i kamo bogatijim literaturama nitko neće tražiti mjesta u antologiji koja ima da prikaže literarno-historijski i estetsko-kritički povezanu cjelinu. A najmanje bi tu imali da se bune pisci za koje čovjek mora doći u nepriliku da li da ih uvrsti u *hrvatsku* antologiju. Nestašica smisla za opredjeljenje, ne političko nego kulturno-konstruktivno u smislu nacionalne tradicije kao organskog kompleksa, na žalost nije rijetka u tim grupama i grupicama mladih pisaca koji i u ovakvim slučajevima govore u ime sasvim drugih principa nego što je onaj da treba da se čuje glas i sud čovjeka koji je bez predrasuda i s ljubavlju ušao u sklop našega nacionalnog života i učinio sve što je mogao, da nas približi svojim zemljacima na način koji će im biti prijatan i simpatičan. Svoje poznavanje materijala, opsežno i točno, dokazao je u ostalom g. Dayre i zbijenim ali informativno supstancijalnim literarno-historijskim uvodom, i bilješkama o svakom piscu. Te bilješke, stavljene na kraj uz stvarna tumačenja riječi i imena, po komu neće ni zapeti za oko; a ipak su u njima upravo magistralno točne i zaokružene karakteristike svakog pojedinog uvrštenog pisca. Ali, tko ne razumije francuski, dakako da će pitati zašto u ovoj Antologiji nije i Šenoa, a tko ne zna šta je književnost, taj će čak pitati i zašto u antologiji pripovjedača nema Badalića i Harambašića. A napokon, svatko će lako pogoditi, tko je taj koji će pitati zašto u antologiji modernih hrvatskih pripovjedača koji izdaje »Matica Hrvatska«, nema — g. Stevana Galogaže...

G. Dayre zaslužuje ne samo našu hvalu i priznanje na mučnom i dugotrajnom poslu koji je bio u vezi s ovom antologijom, i na temeljitom poznavanju materijala; on zaslužuje čak, da ga primimo u svoje, da ga uvrstimo u sklop naših nacionalnih težnja i nastojanja njega, Provansalca koji se toliko približio Hrvatima u času kada je pok. Domjanić, prvak našega lirskog pjesništva tako nepobitno »osvojio« Provansu za našu poeziju.

Ljubomir Maraković

KROATISCHE DICHTUNG

Kako je g. Z. Gorjan i sam pjesnik, držao je nepriličnim da napiše sam uvod u svoju zbirku njemačkih prijevoda hrvatske novije lirike1) te je zamolio mene da to učinim. Uz to je trebalo da se iz prilično velikog broja prevedenih pjesama od daleko više pjesnika no što je ovdje zastupano, odabere ono što može, kao neka historijski i estetski sugestivna retrospektiva, da se uvrsti na *četiri* štampana arka, prostor koji je Matica Hrvatska mogla da odredi za ovakvu knjižicu u današnjim teškim prilikama. I taj posao, nezahvalan i vrlo mučan jer se uvijek doima kao sječenje živog mesa, bio je povjeren meni, no sve što sam pritom učinio, učinio sam samo kao prijedlog autoru i izdavačima kojima je u svakom pogledu ostala posljednja riječ. Nije to nikakvo ni ispričava-

1) Zlatko *Gorjan*, Kroatische Dichtung, eine Auswahl moderner Lyrik in deutscher Übertragung, Eingeleitet von Dr Ljubomir *Maraković*, Zagreb 1933., »Matica Hrvatska«.

nje ni ograđivanje s moje strane; budući da je sve što sam predložio bilo usvojeno (uz 2—3 izmjene u pjesmama, ne u autorima) to se ja svakako smatram suodgovornim i solidarnim; samo bih htio da objasnim onima koji mi iskazuju suviše časti kad me tretiraju kao autora te knjige, koliki je bio moj udio kod toga. Povrh toga, založio sam se u odboru Matice da se, kada je već rukopis bio složen i prelomljen, svakako odobri prekoračenje od još jednoga arka u čemu sam teškom mukom i uspio; pa još je i nakon toga, u samoj tiskari i u teškoj neprilici, g. Gorjan na svoju ruku morao da izbaci osam pjesama, jer su prelazile određeni prostor. Poslije toga, ostalo je ovo što je tu; ali uza sve to slobodan sam ustvrditi, da to nije ni skrpano ni osakaćeno nego odabrano u sigurnoj svijesti, da izbor zadovoljava svojoj svrsi kao djelo dvojezična pjesnika koji je i u prijevodima tuđih pjesama dao — pjesme. I kad bi kod nas oni koji misle da im je u prvom redu zadaća da prigovaraju, uzeli tu finu i neobično elegantnu knjižicu u časovima kada su željni duševnog zatišja i sabranja, pa kad bi sve to čitali i ne gledajući možda naslove, ili, obratno, puštajući da im pritom u uhu romoni žubor tih stihova onakvih kako su toliko puta zapljuskivali njihovu dušu u njihovu rođenom jeziku, onda bi osjetili, da je ovdje odabrano u prvom redu ono što, izraženo u oba jezika, hvata našu dušu snagom poezije i što se ne samo naziva pjesmom nego i jest pjesma. Kako u hrvatskoj književnosti još uvijek nemamo ni antologije moderne lirike, a ni povijesti suvremene književnosti, to se kod nas često pojava lirike mimoilazi i zaobilazi, i još se nije nitko našao tko bi iz brojnih pjesama naših poznatih pjesnika izljuštio ono što je zaista lirika, stvar srca i neposredni, osjećajni izražaj njihove ličnosti. Kad bi se to učinilo, onda dakako da ne bi trebalo pitati za Preradovićeve ode, ali bi se u malim i »neznatnim« njegovim pjesmicama našao po koji biser lirike. U tom slučaju vidjelo bi se, nadalje, kako Šenoa u kojega inače bukti osjećaj, gotovo i nema lirike, a pogotovu ne reprezentativne, a vidjelo bi se i to kako Harambašićeva lirika zaista nije u njegovim budnicama i njegovim himnama, nego ondje gdje je on intiman, jednostavan i neposredan, pa makar to bio baš i u stihovima: »Cvati cvati ružice«. Uzmimo, međutim, da i nije tako; ali kako bi, u njemačkim stihovima, zvučilo geslo »Bog i Hrvati« ili vapaj za »ona lava dva«? Je li itko ikada prevodio Arndtovu »Der Gott der Eisen wachsen liess« ili šta bi značila i u najboljem prijevodu »Die Wacht am Rhein«? Marsejeza je nešto drugo, jer su njeni akcenti revolucionarni u općem smislu, kao što i deviza francuske revolucije nije bila upravo francusko patriotska nego socijalno-slobodarska. Kod ovakve knjige pjesama koja, ispod površine tako rekavši, ima dakako i informativne svrhe ali joj je ipak prva namjena da se čita kao poezija i da se zavoli kao takva, radi se, za tim, o tome da ona odgovara i sensibilnosti jezika u kojem se prevodi i osjećajnosti čitalaca naroda kojemu se daje. Prijevodi g. Gorjana izlazili su, djelomice, prethodno većinom u zagrebačkom »Morgenblattu« i u praškoj »Prager Presse«. Kad se zna da takve listove uređuju faktično inojezični ljudi a ne rođeni Nijemci, i kad se ogleda stil i jezik kojim često pišu takve novine, onda to još uvijek nije dovoljna sankcija za kvalitet takvih prijevoda kao *njemačkih pjesama*. Jedini zaista literarni forum koji je štampao nekoje od tih prijevoda, bio je katolički njemački list »Der Gral« kada je, pred nekoliko godina, uz moj informativni članak o našoj katoličkoj književnosti, donio uz to i oglede naše lirike u prijevodu g. Gorjana. I koliko je takav posao osjetljiv, vidi se najbolje iz toga što je uredništvo lista, od većega broja pjesama, (bez poznavanja originala i izvornog jezika) izabralo baš one koje su najbolje odgovarale hrvatskom originalu kao pjesme, kao poezija. Od tih je pjesama u ovu zbirku išlo samo nekoliko; a što g. dr. Hergešić (u svojoj ocjeni knjige u »Obzoru«) ne zna za Sudetu kao lirskog pjesnika, tomu zaista nije kriv ni Sudeta ni g. Gorjan ni ja, jer su inače svi, čak i najsubjektivniji forumi kod nas jednoglasno priznali Sudeti prvenstvo u mladoj generaciji naše lirike iza rata. I opet dokaz kako se kod nas misli na imena, a ne na liriku; ali bar činjenica da ni na jednoj od matineja naše mlađe lirike koju su priređivali baš krugovi koji nisu imali nikakvih naročitih simpatija za katoličku književnost, nije izostalo Sudetino ime, dokazuje koliko ga ta generacija smatra svojim reprezentativnim pjesnikom; a mi bismo se uz to usudili dodati da ga smatramo naprosto lirskim pjesnikom, i dobrim pjesnikom. Da ovo nije i ne može biti antolo-

gija, rekao sam u samom uvodu knjige; ali misliti da je ona stoga nekakav »faute de mieux«, nije također sasvim tačno. Ne može knjiga njemačkih prijevoda naknaditi *nama* ono čega *mi* još nemamo; antologija naše lirike bit će faktično ona u kojoj će pjesme biti u izvornom jeziku i slobodno odabrane. Ali knjiga g. Gorjana tolika kolika je mogla da bude, nije ni nepotpuna ni informativno netočna; ona je, čak, takova da se te pjesme mogu čitati i čitati i čitati i po nebrojeno puta, s užitkom i unutarnjim zadovoljstvom. Toga dakako neće osjetiti oni koji ne čitaju pjesme na njemačkom jeziku, a ni oni koji najprije pregledaju kazalo pa, kad vide da nema onoga što oni traže (s razloga koji oni, počesto, baš i ne bi mogli stručno obrazložiti), onda je odmah sve propalo. Inače ne bismo doživjeli da se neprestano zapinje o katoličku poeziju, kad g. Gorjan i ne pripada katoličkom književnom krugu, a ni to da se bjesni onako na prazno ondje gdje jedni drugima i sami neprestano poriču privilegij »socijalne poezije«. I »Matica Hrvatska« i g. Gorjan učinili su korisno i zaslužno djelo, a jedino objektivna i stvarna kritika može učiniti da se taj rad još i korisnije nastavi. *Ljubomir Maraković*

LIK Dra ĐURE LJUBIĆA

4. XI. 1903.—12. VI. 1933.

Postoji ne samo književni stil, nego i stil života. Stil života imade prednost pred književnim stilom. Prema tome sama književnička darovitost ne pribavlja čovjeku jošte prava na priznanje potpune osobnosti. Ali ako je tkogod izgradio do kraja svoju misaonost i udesio dobar praktičan život prema produbljenim i ispravnim načelima, onda takav pojedinac zaslužuje, da uđe u galeriju velikih boraca svojega naroda, pa makar se kao književnik i ne uzdigao do najvišega savršenstva.

Dr Đuro Ljubić zaslužuje, da bude stavljen pred oči cjelokupnoj našoj javnosti za sva vremena kao vrlo snažan predstavnik potpuno izgrađenih kulturnih radnika i boraca. Kao pripadnik katoličkoga pokreta postigao je on mjesto protagoniste uz pokojnike dra Rudolfa Eckerta, dra Petra Rogulju i dra Ivana Merca. Ako u dru Eckertu pamtimo naročito njegovu mudrost, blagost i čistoću, ako u dru Rogulji nalazimo kao izvanredan dar divnu nesebičnost i praktičnu organizatornu impulzivnost, ako u dru Merzu cijenimo prije svega njegovu askezu, onda u dru Ljubiću moramo gledati tipičan uzor duboka i svestrana katoličkoga intelektualca. Ničije znanje u redovima katoličkih javnih radnika nije bilo tako opsežno i solidno kao znanje dra Đure Ljubića. Sjećam se, kako sam ga pobliže upoznao god. 1928., kada sam pisao knjigu »Meksički mučenici«. Trebalo mi je, da mi netko prevede neke dokumente sa španjolskoga i engleskoga jezika. Obratio sam se dru Đuri Ljubiću, koji mi je najspremnije pritekao u pomoć. Bio sam privučen njegovom osobnošću pa sam često razgovarao s njime. Moje je udivljenje sve više raslo. Nije to bio čovjek, koji bi u jednom raspoloženom nastupu ispraskao svu svoju duhovitost i zapanjio svu okolinu poput blistave rakete, a poslije toga ne bi imao da nam kaže ništa novo. Njegov je duševni kapacitet bio tako opsežan, da je čovjek mogao otkriti u njem uvijek po koju novu osobinu. Nije se nikada nametao, — što no se veli — paradirao. Daleko je bila od njega svaka poza. U debatu je ulazio svim temperamentom. Pazio je na status quaestionis, nije skakao s predmeta na predmet niti se u nevolji hvatao floskula i sporednih stvari. Na koncu je razglobio pitanje sa svih strana i stvorio zaključak, protiv kojega se protivnik nije mogao boriti.

Bio je ponajprije stručnjak u pravnim disciplinama. S njime su se rado savjetovali advokati i suci, jer su znali, da on ne samo pamti sve paragrafe, nego ujedno umije da sve norme dubokom intuicijom primijeni na pravim mjestima. Poznavao je i druge nauke. Znam, kako sam se već kod prvih susreta s njime začudio njegovu poznavanju starih klasika i modernih filozofa. On je citirao Platonove i Aristotelove rečenice o državi u originalu, poznavao je pisanje Svetonija, Tacita, Plutarha, mogao je raspravljati o Kantu, Fichteu, Treitschkeu, Hegelu, Bergsonu i Einsteinu. Povijesne je događaje prosuđivao prema izvornim dokumentima, a ne prema tumačenju drugih. Poznavanje svih evropskih znamenitijih jezika omogućivalo mu je, da je uvijek tačno pratio promjene na svim područjima javnoga života kod svih naroda. Bio je živa enciklopedija znanja, koje se odlikovalo ne samo ekstenzivnom prostranošću, već i intenzivnom dubinom.

Svoje je znanje znao često posuditi nesebično i drugima, koji su se obraćali njemu radi savjetovanja u najrazličitijim pitanjima.

Kao gotov učenjak nastupio je u 240. svesku Rada Jugoslavenske Akademije za g. 1931. objelodanivši tamo raspravu »Lige i posobe u starom hrvatskom pravu s osobitim obzirom na poljički statut«. Po svojem zanimanju za povijest on je mogao s većom kritičnošću da nastavi i usavrši pisanje poliglota i polihistora Vladimira Mažuranića, koji je umro 17. I. 1928., a među najsintetičnije prikaze Mažuranićeva rada možemo ubrojiti upravo članak, što ga je o njem u našem listu štampao kao nekrolog dr Đuro Ljubić. Najviše se bavio žurnalistikom te je u »Hrvatskoj Straži« posljednjih godina pratio naročito događaje u međunarodnom životu. O framasunima je proučio opsežnu literaturu, a još opsežnije su bile njegove informacije o njima, zato su njegovi članci o toj tajnoj organizaciji bili uvijek zanimljivi i temeljiti. Kao stalan suradnik almanaha »Sela i Grada« objelodanio je rasprave: »O slobodnom zidarstvu«, »Umjetno bratstvo kod starih Hrvata«, »Da li je postojala starohrvatska umjetnost«, »Postanak slavenskih država« i »Napredak povijesnog shvaćanja u Madžarskoj«.

U naučnim raspravama pisao je dr Đuro Ljubić hladno, bez podavanja čuvstvima. Tu je radila samo misao, koja je često bila ukalupljena u akademski način izricanja s dugim rečenicama i doslovnim prevođenjem stranih fraza i školskih, još dovoljno neakomodiranih termina. Naprotiv žurnalistički su njegovi članci puni temperamenta, katkada prodahnuti satirom, a katkada i vedrim humorom, osobito kada se radilo o polemikama. No on je i sam opažao, da između akademskog naučnog pisanja i žurnalistike postoji i onaj stil, koji nazivamo književnim u užem smislu riječi. Trudio se da ostavi i na tom području trajnih štampanih proizvoda. Držeći se onog starinskog pravila: Rem tene, verba sequentur — on bi zacijelo i kao književnik razvio svoju individualnost isto onako izrazito, kao što ju je razvio kao žurnalista. Smrt ga je prekinula u tom radu.

Namjeravao je da napiše kritično djelo o framasunima i svestranu hrvatsku kulturnu povijest. Njegovi članci u novinama i u književnim edicijama pokazuju, da je on bio od svih hrvatskih katoličkih javnih radnika najsposobniji za tu zadaću.

Umro je u Zagrebu od bolesti na bubrezima, a sahranjen je u svojem rodnom mjestu Jelsi na otoku Hvaru. Svi, koji su ga poznavali, slažu se sa sudom, što ga je o njem u »Hrvatskoj Straži« od 14. lipnja ove godine izrekao dr Marijo Matulić: Za pokojnika može se reći, da je bio »anima naturaliter christiana«. Životu se upravo dječji veselio. Bio je djetinja duša, koja ne pozna zla. Živio je upravo anđeoski čistim životom. Nikada iz njegovih usta nije prešla ma najmanja aluzija na kakvu frivolnost. Prožet je bio dubokim kršćanskim shvaćanjem i svaki odisaj njegova bića bio je kršćanski i katolički. U teškoj bolesti primio je nekoliko puta sv. Pričest i s neobičnom skrušenošću pratio je obred zadnje pomasti.

P. G.

O PEDESETOJ GODIŠNJICI IVANA MEŠTROVIĆA

Već je prošao lijep broj godina, otkako sam posljednji puta motrio unutrašnjost divne trogirske katedrale. U kapeli sv. Ivana Orsinija bio mi je tumač dr Ivan Delalle. Stručnjački mi je i oduševljeno prikazao sliku cijeloga staroga Trogira i njegovih stanovnika, koji su u vjerskom zanosu svi skupa podizali taj neprolazni spomenik. Na koncu je rekao:

»A sada pazi. Još ti je živo u pameti Meštrovićev Marulić, kojega si vidio i danas u Splitu. Lako ćeš se sjetiti i nekih drugih Meštrovićevih radova, na pr. Luke Botića. Isporedi te radove s ovim svetim Pavlom pa mi reci, što ti se čini.«

Gledao sam i ispoređivao, Sveti se Pavao zadubao u knjigu, koju drži u jednoj ruci. Mišičje na licu, čelu i vratu odaje velik napor odgonetanja Božjih tajna. I ostalo tijelo, odjeveno rimskom tunikom i togom, nalazi se u položaju sabranosti i potpune spremnosti na vršenje volje Božje. Za časak iščeznuo mi je ispred očiju kip sv. Pavla, a mjesto njega pojavio se kip Meštrovićeva Marulića. Nijesam mogao odoljeti nenadanomu čuvstvu iznenađenja, već sam uskliknuo:

»Tko bi rekao, da je Meštrovićeva umjetnost tako nakalamljena na njegov dalmatinski zavičaj! Držao sam da on prekida s

prošlošću, a sada mi se čini, da je on u mnogom pogledu vrlo konzervativan tradicionalista. Nitko ne bi smio pisati o Meštroviću, da ne pogleda prije kipove u ovoj trogirskoj kapeli. Naročito je taj sveti Pavao tipičan za njega.«

»Ne samo to«, dodao je dr Ivan Delalle. »Ne nalaze se uzori i preteče Meštrovića samo u ovoj trogirskoj kapeli, nego i drugdje u Dalmaciji«.

I počeo je da nabraja jedan spomenik za drugim dokazujući mi, kako se pravi umjetnici ne mogu nikada oteti dojmovima, koje su ponijeli u život iz djetinjstva i prve mladosti. Rekao sam mu, da bi on to morao i napisati, jer bi njegova duhovita paralela učinila Meštrovića i nama i stranomu svijetu razumljivijim. Obećao je da će to učiniti, ali dosada nije dospio da izvrši obećanje. Meni je svakako njegovo razlaganje otkrilo vezu monumentalnog Meštrovićeva stvaranja sa starim majstorima u hrvatskim primorskim krajevima. Gledajući Grgura Ninskoga u splitskom peristilu oči mi se odmah otimale za Buvinovim vratima splitske katedrale. Proučavajući neke detalje kosovskoga hrama našao sam sličnosti s radovima umjetnika Radovana na katedrali u Trogiru.

Naravno, ne želim tvrditi, kao što nije tvrdio ni dr Delalle, da su ti elementi prošlosti isključiva svojina Dalmacije. Meštrovićevi su spomenici na kraju krajeva dio stvaralačke djelatnosti, koju su razvili narodi evropske kulture i civilizacije počevši od Fidije i Praksitela preko Mikelanđela sve do Rodina i Metznera. Meštrovićev Grgur Ninski, Indijanci, Mojsija, Mikelanđelo, Marulić, spomenik Francuskoj, Strossmayer, Goethe, kipovi umjetnikova oca i majke, autoportre, Domagojevi strijelci i mnoga druga djela ostat će za cijeli svijet dokazi genijalne snage jednoga stvaraoca, koji je shvatio oduhovljivanje materije pomoću psihičkih pokreta trzanja i smirenosti.

Neki bi htjeli da prikažu Meštrovića kao predstavnika katolicizma u kiparstvu. U istinu, dobar se dio Meštrovićeva stvaranja može jedino tako tumačiti. Ali na žalost, on nije u tom dosljedan, nego je sličan onim humanističkim umjetnicima, koji su svoj Olimp nastanili ne samo kršćanskim svecima nego i mitologijskim božanstvima. Svoj odnos prema pozitivnim vjerama izrekao je on uvredljivom stilizacijom u katalogu svoje lanjske kolektivne izložbe upravljajući prijateljima pitanje: »Zar vi mislite, da su bezvjernici oni, koji ne pripadaju nijednoj sekti?« Te su riječi doduše nešto ublažene odgovorom, što smo ga čitali lanjske godine u »Novoj Evropi«. Tu veli Meštrović: »Ne treba da kažem, da ne žalim niti se stidim, što pripadam katoličkoj konfesiji.« Ipak je i to priznanje odmah oslabljeno daljim riječima, koje glase: »Ali ne samo da ne gledam kroz njenu prizmu na naše narodne stvari, već isto tako ni na religijske; pa je zato trebalo (prije više godina), da jedan Pijade po krvi i religiji Jevrejin, cijelom našem svijetu — pa i meni otkrije, da su moje skulpture, koje sam za vrijeme rata radio iz biblijskih predmeta, specifično katoličke. Dučić tome pribraja i crkvicu u Cavtatu. Sreo sam u vrijeme rata jednoga kipara Engleza, koji mi je pričao, da je prešao iz protestantske vjere u katoličanstvo, jer da je to duševni uslov, da se može raditi skulptura. Ja u to naravno nisam vjerovao. Nu po Pijadinim izvodima i po Dučićevu pristajanju došlo bi se do istog zaključka: da samo »katolički čovjek« može praviti skulpturu. Kad bi odista bilo tako, u što ja još uvijek ne vjerujem, onda bih i ja prešao na katoličanstvo — da već nisam katolik.«

Meštrović je idejno i stilski eklektik, koji uzima ne samo iz katolicizma, nego i iz indijskih, egipatskih i drugih vjerskih sistema ono, što mu se sviđa. Kod toga veli, da mu je kriterij u narodnom pogledu ono, što je rasno, a u religioznom pogledu čovječansko, »bez obzira na katoličko, pravoslavno, protestantsko ili muslimansko ili čak i budističko.« Dakako ti neodređeni pojmovi »rasnoga i »čovječanskoga« daju priliku za svakojake samovoljne i nekritične izvode.

U ostalom Meštrovićeva snaga nije u logičnom i metafizičkom umovanju. On je silan temperamenat, obdaren neobičnom produktivnom maštom i neodoljivim afektima. Njegova bi se kiparska genijalnost očitovala i u drugim sadržajima, koji ne bi bili »rasni« i »čovječanski« u njegovu značenju. Novremenski su mu događaji dali pod ruku Kraljevića Marka i Srđu Zlopogleđu, i on

se prije rata u doba hrvatske antiteze i padanja stare romantike prihvatio vidovdanskog ciklusa i žena, koje su nazvane udovicama, psihama, bahantkinjama, karijatidama ili kako drugačije, a općinstvo gleda u njima zapravo sredstvo za podraživanje mesnate putenosti arapsko-turskoga utovljenoga tipa. Misleći da se bori protiv struje (odatle i njegova krilatica nejunačkom vremenu u prkos), a ploveći u istinu strujom postao je on bard jednoga tirtejizma koji je znao vrlo vješto da pomoću njegovih djela izađe pred Evropu i Ameriku kao prvorazredni nosilac kulture. Meštrović je i sam vidio, kako ga često eksploatišu ljudi koji se ne slažu s njime, ali je mislio da je on jači od njih.

Produbljujući svoje etičke i religiozne elemente obdario nas je Meštrović naročito poslije svjetskoga rata velikim obiljem religioznih kipova. I mi ortodoksni katolici možemo doživljavati religiozno smirenje pred njegovim Isusom i ženom iz Samarije ili pred sv. Franjom Asiskim. Ali njegove madone, koje na istočnjački ili budistički način čuče, ili njegov »Vječno Razapeti« ili isposnik i studija za stigmatizaciju ne mogu da nas oduševe. Tu nisu oživljene naše vizije, očekivanja i vjerovanja, to je nešto sasvim drugo. Iako nemamo više pred sobom onoga predratnoga Meštrovića, koji se u polemici s Antunom Radićem rugao »kumekovu kostimu« i koji je s nepoštivanjem spominjao bijeg Majke Božje u Egipat, ipak je Meštrovićeva vjera u glavnom još uvijek daleko od toga, da bi se mogla izreći simbolom: Vjerujem u Boga, Oca svemogućega, stvoritelja neba i zemlje, i u Isusa Krista, Sina njegova jedinoga. On traži on se bori, i naša bi najveća želja bila, da ga vidimo tamo, gdje je stajao Mikelanđelo, kada je pjevao svoje pobožne stihove. Ali sada je Meštrović na razmeđu teizma, panteizma i agnosticizma. U 8. broju ovogodišnje »Nove Evrope« štampao je on svoje dvije pjesme, u kojima kao da ispovijeda vjeru u osobnoga Boga, ali onda kao da se najednom sve rasplinjuje u panteizam i skepticizam. U pjesmi »Nebeska čuda i majka zemlja« spominje on Gospoda, koji je bacio zemlju u svemir kao zvijezdu, a onda najednom veli:

»Tajna ostaje, gdje bješe i prije:
iza teških zabravljenih vrata,
kud tvome čedu pristupišta nije.«

Najvirtuoznija su dosadašnja Meštrovićeva djela izrađena klasičnim Fidijinim i Mikelanđelovim stilom. No on hoće da i tu obogati kiparske forme. Moderni mu je ekspresionizam dao tehnička sredstva za izrađivanje kipova i relijefa: »Žena sa harfom«, »Uz gitaru«, »Žena svira violinu« i t. d. No meni se čini, da u tim figurama s neobično istegnutim vratovima, zgrbljenim leđima i grčevito ispruženim ili savijenim prstima imade dosta afektacije.

Poput svih snažnih umjetnika i Meštrović je u sve svoje kipove i slike prenio svoju individualnost. U svakom njegovu djelu vidimo tipične Meštrovićeve crte. No tu je daroviti umjetnik pored mnogobrojnih odlika pokazao i dvije mane, koje mogu vrlo mnogo nauditi naročito njegovu budućem stvaranju. Prva je mana deklamatorska patetika, gdje je vanjska gesta veća od unutrašnjeg duševnog raspoloženja. Druga je mana monotonija čuvstava. Negativni afekti nerazmjerno pretežu nad pozitivnima. U svakom kipu i relijefu otkrivamo neko tmurno raspoloženje. Rijetko gdje nalazimo radosna čuvstva, koja oslobađaju dušu. Potištenost je još uvijek osnovna značajka Meštrovićeve umjetnosti. No u daljem razvoju možda će i on svladati mrkost i doći do toga, da može nadariti svoje likove smijehom, radošću, nadom i ostalim čuvstvima vedrine i pravoga smirenja.

P. G.

UMJETNOST I SKOLASTIKA

Uzaludno ćemo tražiti u djelima pa i velikih skolastika posebne traktate o umjetnosti. To opet ne znači, kako bi netko mislio, da skolastička filozofija ne posjeduje dovoljnih principa kojima se može izgraditi znanost, koja se danas zove ne baš sretno izabranim imenom estetika. Da je jedna takva skolastička estetika moguća to je pokazao francuski tomist Jaques Maritain u svojoj lijepoj knjizi koja sada izlazi u češkom prijevodu u kolekciji »Filozofske Revije« u Olomoucu.[1])

Kao i u cijelom svom radu tako i u ovoj knjizi, Maritain nastoji da rješava suvremene

[1]) Jacques Maritain, Umenie a scholastika. Olomouc 1933.

probleme na temelju tomističkih principa. Ova knjiga ne bi imala svoje tako velike vrijednosti kad bi njezin cilj bio samo to da nam pokaže sve ono što su skolastici, naročito sv. Toma, naučavali o umjetnosti, a ne bi nastojala da nam dade odgovor na moderne probleme na temelju tih principa. To je dakle jedan pokušaj da se konsultira stari srednji vijek u modernim potrebama.

Taj je pokušaj približavanja skolastike sa modernom misli naročito potrebit kad se radi o pitanjima koja spadaju na umjetnost. Umjetnost teži uvijek za novim formama, pa bi se moglo možda kome činiti da zasade srednjega vijeka više nijesu suvremene, kad su i onako iskrsla nova pitanja i nastale nove potrebe, a duhovi udarili sasma novim putovima. Međutim se i ovdje, kao i u drugim sličnim slučajevima, obistinjuje ona stara da nema ništa novo pod nebom i da čovjeka uvijek ista pitanja interesiraju. Možebiti da je kojiput zaokupljen ovim ili onim predmetima, da posvećuje pažnju sada više ovim ili onim stvarima, ali to nipošto ne poriče nepobitnu istinu da čovjek, uvijek isti, nalazi interes uvijek u istim pitanjima i smiren je uvijek u istim rješenjima, makar se to događalo pod različnim formama i u različnim nijansama.

Da je čovjeka oduvijek interesirao problem umjetnosti, to će lako svi dopustiti; ali da je na to pitanje, kao i na sva druga pitanja moguć samo jedan zadovoljavajući odgovor, to se mnogima čini čudnim. Evolucionisti u prirodnim znanostima počinju dobivati teren i u misli. Pa zašto da se ne bi i misao razvijala, Međutim, treba naglasiti da nije pitanje o evolucionizmu ili statizmu, već o tome kako se shvaća to razvijanje. A nezgodno je to što mnogi misle da se taj evolucionizam koji je, nuzgredno budi rečeno prvi princip života, shvaća kao neka neprestana revolucija, a ova se temelji na zabacivanju staroga i stvaranju uvijek novoga. Međutim se zaboravlja da se može graditi novo a da nije potrebno zato neprestano zabacivati staro. I čovjek se razvija ali tako da na prvotnoj snazi života nadodaje nove sile. Ne mora rušiti staro da nadogradi novo, već mora razviti staro da dobije nove vrednote.

Nema nijednog tomiste koji bi mislio da je sv. Toma riješio sva pitanja i da nam više ne treba ni misliti. Ali s druge strane kazati da sve ono što je on rekao ne vrijedi zato što je to zastarjelo, pa da treba u svemu nanovo počimati jest drugi ne manje pogrešan ekstrem. Sjeme se ne smije poistovjetiti sa razvijenim stablom, ali onaj koji bi posegnuo za krošnjom i potpuno odbacio vrijednost sjemena kao nešto nepotrebno ne bi poznavao zakona prirode.

To je nastojanje suvremenih tomista. To je i napor Maritain-a u ovom djelu, u kojemu kuša dati tomističku teoriju umjetnosti u njezinim najgeneralnijim crtama.

Naročito nastoji da je svede na pravo njezino mjesto među ostalim manifestacijama, gledajući da postavi harmoniju između sposobnosti čovjeka koji se na različne načine manifestira. Te manifestacije čovjeka mogu biti veoma različne jedna od druge, zato Maritain osobitu brigu posvećuje tome da ih ne pobrka, već da svakoj odredi svoju domenu. On će to lučenje učiniti i u onim slučajevima u kojima su neki mislili da se ne dadu međusobno razlikovati kao što je to na pr. u pitanju odnosa između umjetnosti i morala. Auktoru je to pitanje jasno i on se ne boji usvrditi da može biti nešto lijepo iako loše. Uostalom danas je ta teza prihvaćena od svih istaknutijih filozofa (Sertillange, Cordovani, Fumet itd.), pa ne može praviti ozbiljnih poteškoća. Ali to ne znači da te dvije ljudske manifestacije, koje se međusobno luče, mogu biti jedna drugoj oprečne. Ovdje izbija ona lijepa harmonija koju nastoji autor izvesti iz tomističkih načela. Ne smijemo čovjeka promatrati unilateralno, kao da bi on bio, recimo, »homo oeconomicus«, ili »homo musicus«. Čovjek je jedan lijepi organizam sa mnogo sposobnosti, koje se doduše međusobno razlikuju ali koje nijesu međusobno jedna drugoj oprečne. Na vrhu svih tih manifestacija stoji najplemenitija moć koja sve to spaja i sve to ujedinjuje i sa svim tim upravlja. To je ona moć koja daje čovjeku posebno obilježje i čini ga čovjekom pa je uzrok da se razlikuje od svih ostalih bića. Ako je pak čovjek po razumu takav, onda će biti jasno da će sve manifestacije, vlastite čovjeku, morati nositi to najveće obilježje i biti razumne. A razumno raditi znači djelovati onako kako treba, kako iziskuju principi razuma, pod njegovom direktivom. Sve se konačno svodi na razum u kojem se sve ujedinjuje. A on opet sa svoje strane daje pokret svima i čini da budu na

svojoj visini. Posao je razuma da ujedinjuje ljudske manifestacije, naročito umjetnost i moral, a ne da razdvaja i da čini razdor među njima. Zato će umjetnost biti eminentno intelektualna sposobnost. Time će biti riješeno i pitanje tendencije isto kao i pitanje čistoće umjetnosti, a bit će i jasno kako može da postoje različne umjetnosti koje će se, uza sve oprečnosti u formi, razlikovati i idejnim obilježjem.

Dr. H. B.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO:

Sigmund *Freud,* Uvod u psihoanalizu, preveo Dr. Borislav *Lorenc,* Karijatide, Filozofska biblioteka, knj. 2., Beograd 1933., Izd. »Kosmos«. — Dr. Milan *Ivšić,* Socijalni duh i lijepa knjiga, Zagreb (Rakovčeva 13), 1933., Izdanje piščevo, cijena Din 15. — Mirko *Jirsak,* Lice za oknom, Pjesme, Zagreb 1933. — Miroslav *Krleža,* Sabrana djela: Simfonije, Zagreb 1933., »Minerva« d. d., cij. Din 60, uvez. Din 70. — Vicko *Lisičar,* Program dubrovačkog senata za doček pape Pija II. (1464.), Zagreb 1933., Posebni otisak »Croatia Sacra« br. 5. — Vjenceslav *Novak,* Teški životi, Djela V. Novaka, Svezak jedanaesti, Zagreb 1933., »Minerva« d. d. — Veljko *Petrović,* Izdanci iz opaljena grma, Dvanaest ratnih i poratnih pripovedaka, Beograd 1933., Izd. piščevo. — Marija *Radl,* Jedan udes i trinaest pripovijesti, Sarajevo 1933., Naklada piščeva, cij. Din 20. — Branko *Storov,* Orient Express, Šaljiv prikaz ozbiljnih stvari, Osijek 1933., Naklada piščeva (Đakovo), cij. Din 20. — Djela Svete *Terezije* od *Isusa,* prev. Dr. Fran Binički: Sv. I.: Knjiga o životu, sv. II.: Put savršenosti, Duševni grad, Vapaji duša k Bogu, Zagreb 1933., Izd. dominikanska naklada »Istina«, cijena za sva tri sveska u pretplati Din 120, knjiž. cijena Din 180, uvez po svesku Din 15, poštarina i otprema Din 9. — Frank *Wollmann,* Dramatika slovanskáho Jihu, Praha 1930., Nákladem Slovanského ústavu, cijena Kč. 48. — Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, knj. 246., Razr. matemat.-prirodoslovnoga, knj. 76., Zagreb 1933., Izd. Jugosl. Akad. Zn. i Umj. — Mato *Rukavina,* Labudova pjesma, Zagreb 1933. — Mladen *Širola,* Mali glumac, Deset solo scena i igara za dječake i djevojčice, Zagreb 1933., Izd. knjižare Kratina, Radišina ul. 10, Pozornica br. 3., cij. Din 10. — B. *Tadijanović,* Sunce nad oranicama, Pjesme, Zagreb 1933. — Sigrid *Undset,* Proljeće, Roman, Prev. Kruno *Krstić,* Bilješka o piscu dra. Lj. *Marakovića,* Izd. Knjižnica Dobrih Romana, Zagreb 1933., Kolo XV., knj. 57.—58.

Molimo sve cijenjene pretplatnike, koji još do danas nisu namirili svoj dug, neka to što prije urade.

Uprava »Hrvatske Prosvjete«.

Izdaje „Kolo Hrvatskih Književnika" u Zagrebu. — Naklada „Jeronimskog Književnog Društva" u Zagrebu. Uređuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu. — Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Deželećeva ulica 2.